

Kansalaisten ja energiaeliitin Suomen energia-politiikkaa koskevat asenteet vuosina 2007–2016: kiulu vai konsensus?

ILKKA RUOSTETSAARI

ABSTRACT

Attitudes of the citizenry and the energy elite on the Finnish energy policy from 2007 to 2016: a gap or a consensus?

The purpose of this study was to analyse whether the attitudinal distance between the Finnish energy elite and the citizenry has changed with respect to the energy policy from 2007 to 2016. The research period was characterized by an international economic crisis, domestic recession, and a political scandal, all of which may have decreased citizens' trust in policy-making and makers. In order to test the hypothesis in which the attitudinal distance between the energy elite and the citizenry has not widened with respect to energy policy from 2007 to 2016, we analysed the attitudes of the energy elite and the citizenry with respect to three points: the distribution of influence in energy policy-making, the utilization of various energy sources in energy production in the future, and the role of various actors or activities in solving environmental problems caused by production and consumption of energy. Methodologically the study was based on surveys and interviews conducted among the energy elite and the citizenry in 2007 and 2016. The hypothesis was mainly verified: the attitudinal distance between the energy elite and the citizenry in addition to the agreement among both of these groups in terms of energy policy-making decreased.

Johdanto

Kansainvälisen finanssikriisin (2008) ja euroalueen velkakriisin (2009) puhkeamisen sekä Eurooppaan saapuneen pakolaistulvan (2015) jälkeen eurooppalaisessa julkisessa keskustelussa ovat yleistyneet väitteet eliittien ja kansan välisen kiulun levenemisestä. Energiapolitiikan osalta keskustelua päättäjien ja kansalaisten välisestä suhteesta on kuitenkin käyty jo pitkään: energiapolitiikka on nähty politiikkasektorina, jossa organisatoriset esteet kansalaisten intressien edustukselle ovat korkeammat kuin muilla politiikkasektoreilla (Chubb 1983, 258–259). Joillakin yrityksillä, varsinkin valtionyhtiöillä ja yleisemminkin energiantuotannossa toimivilla, on ollut etuoikeutettu pääsy energiapolitiikan päätöksentekoaarenoille, jotka ovat olleet enimmäkseen läpinäkymättömiä

tavallisille kansalaisille (Prontera 2009, 23).

Samansuuntaisia tuloksia on saatu myös Suomessa. Huolimatta ”pelisääntöjen” muutoksesta eli siirtymisestä energia-alan monopoleista ja julkisen vallan harjoittamasta laajasta sääntelystä markkina-kilpailun ja sääntelyn purkamisen kautta uuteen sääntelyyn (reregulaatio) sekä Suomen energiasektorin eurooppalaistumisesta energiapolitiikan keskeisimpien vaikuttajien joukko on säilynyt varsin muuttumattomana 1980-luvun lopusta 2000-luvun ensimmäiselle vuosikymmenelle tultaessa. Tätä joukkoa, energiaeliittiä, ovat dominoineet energiantuottajat, joskin myös energiaa paljon käyttävien yritysten vaikutusvalta on vahvistunut. Kansalaisjärjestöillä ja kuluttajakansalaisilla on ollut vaikeaa päästä energiapolitiikan valmistelu- ja päätöksentekoaarenoille. (Ruostetsaari 2010, 291–294.)

Tämän artikkelin tutkimustehtävänä on kartoittaa, onko energiaeliitin (pääöksentekijät ja asiantuntijat) ja kansalaisten välinen energiapolitiikkaa koskeva asenteellinen etäisyys muuttunut vuosien 2007 ja 2016 välillä. Vuosi 2007 edustaa nopean ja vakaan taloudellisen kasvun kautta, kun taas vuosi 2016 edustaa pitkään jatkunutta talouden taantumajaksoa. Vuonna 2008 puhjennut vaalirahoituskandaali heikensi useimpien poliittisten puolueiden legitimitettiin johtaen suuriin muutoksiin puolueiden kannatuksessa vuoden 2011 eduskuntavaaleista lähtien. Demokratian toimivuus edellyttää päättäjien responsiivisuutta kansalaisiin nähden, jolloin heidän välisensä asenteellinen etäisyyskään ei voi olla kovin suuri. Energia-alan päättäjät, asiantuntijat ja kansalaiset eivät voi elää omissa ”kuplissaan”, koska tärkeät energiapolitiittiset ratkaisut edellyttävät kansalaisten poliittista hyväksyntää. Esimerkiksi jokaisen yksittäisen ydinvoimalan rakentaminen edellyttää valtakunnallisella tasolla eduskunnan ja paikallisella tasolla sijoituskunnan kunnanvaltuuston hyväksyntää. Näillä molemmilla tasoilla vaaleilla vaalitut poliitikot ovat äänestäjilleen vastuussa päätöksistään.

Energiapolitiikalla tarkoitetaan tässä tutkimuksessa poliittisten pääöksentekijöiden ja viranomaisten harjoittamaa ohjausta, joka kohdistuu energiahuoltoon. Energiapolitiikka käsittää poliittisten pääöksentekijöiden ja viranomaisten tavoitteisiin ja toimenpiteisiin liittyvän tutkimuksen, suunnittelun, päätöksenteon, toimeenpanon ja arvioinnin, ja se kohdistuu energian tuotantoon, hankintaan, varastointiin, siirtoon, jakeluun ja kulutukseen. (Ruostetsaari 2008.) Energia on pitkään nähty strategisena resurssina, minkä vuoksi energiapolitiikka ollut enimmäkseen interventionistista pyrkien korjaamaan markkinaepäonnistumisia samalla kun sen avulla on pyritty saavuttamaan erilaisia yhteiskunnallisia tavoitteita. Tässä suhteessa energiasektori on usein poikennut muista teollisuuden sektoreista, joiden toiminta on pääosin perustunut markkinamekanismeihin. (Prontera 2009, 6.) Tämä ei kuitenkaan merkitse sitä, että energiapolitiikka määräytyisi yksinomaan poliitikkojen ja virkamiesten päätösten ja toimenpiteiden pohjalta.

Energiapolitiikassakaan vaikutusvalta ei ankkuroidukaan yksinomaan julkisen hallinnon organisaatioihin, vaan sitä on syytä tarkastella hallinnan (*governance*) ja politiikkaverkostojen (*policy networks*) lähestymistavasta käsin. Hallinta on teoreettinen lähestymistapa, joka ymmärtää uudella tavalla poli-

tiikan ja poliittisen järjestelmän roolin. Poliitiikka-verkoston käsite viittaa yhteistoiminnan tarpeeseen julkisten (poliitikot, viranomaiset), kollektiivisten (eturyhmät, kansalaisjärjestöt) ja markkinaperusteisten (yritykset) toimijoiden välillä kollektiivisten ongelmien ratkaisemisessa ja vastuun kantamisessa yhteiskunnallisesta hyvinvoinnista. Tästä seuraa, että poliittisen järjestelmän komponentit ja niiden ympäristö sekä kietoutuvat yhteen että ovat toisistaan hyvin riippuvaisia. Valtio ei enää välttämättä ole pääasiallinen ja dominoiva toimija politiikassa, vaan pikemminkin sen tehtäviä usein jaetaan ja koordinoitetaan vähemmän perinteisillä tavoilla monikerroksisten verkostojen kautta. (Micheletti 2003, 5–7; Schneider 1992; van Waarden 1992.)

Suomen hallitus ei voi toimeenpanna energian tuotantoa ja ympäristön suojelua koskevia politiikkojaan omien organisaatioidensa kautta, vaan on vahvasti riippuvainen yrityksistä. Vaikka energia-alan valtionyhtiöillä on yhä merkittävä rooli energiasektorilla, ne toimivat yksityisten yritysten tavoin kilpailullisilla markkinoilla. Yritykset ja eturyhmät pyrkivät puolestaan vaikuttamaan energiapolitiikkaan edistääkseen omia intressejään ja tosiasiallisesti muovaavat sen sisältöä. Energian tuotanto ja siitä aiheutuvat ympäristöongelmat ylittävät kasvavassa määrin kansallisvaltioiden rajat. Globaalien ympäristöongelmien ratkaiseminen edellyttää valtioiden välistä yhteistoimintaa ja uusia politiikanteon muotoja, jotka käsittävät poliittiset järjestelmän ulkopuolisia toimijoita ja instituutioita (Micheletti 2003, 5, 10).

Suomalaiseen politiikantekoon on liittynyt monista muista maista poikkeavia erityispiirteitä. Suomessa tieteseen, teknologiaan ja energiaan (esim. ydinvoima, informaatioteknologia, bioteknologia) kohdistuneet julkisen vallan ratkaisut ovat voineet nojautua kansalaisten poikkeuksellisen vahvaan luottamukseen teknologiaa ja sitä koskevaa kehitystä kohtaan (Rask 2008a, 199; Ruch 1997, 283). Kansalaisten luottamus yliopistoja, tiedettä ja tutkimusta kohtaan on vahvaa: kaikista instituutioista kansalaisten luottamus on vahvempaa vain poliisia ja oikeuslaitosta kohtaan (Tiedebarometri 2016). Tämä asenneilmasto on heijastunut myös energiapolitiikkaa koskevaan päätöksentekoon. Kun monissa maissa joko uusien ydinvoimaloiden rakentaminen on kielletty tai jo toiminnassa olevia voimaloita on päätetty sulkea, Suomen eduskunta teki kahden ydinvoimalan rakentamiseen tarvittavat periaatepäätökset vuonna 2010. Käytetyn ydinpolttoaineen loppusi-

joituksesta kallioperään on tehty periaatepäätökset sekä kansallisella (eduskunta 2001) että paikallisella (Eurajoen kunnanvaltuusto 2000) tasolla (Litmanen ja Kojo 2011). Tällä hetkellä loppusijoitusprosessi pidemmällä kuin yhdessäkään muussa maassa.

Artikkeli etenee seuraavasti. Aluksi määritellään tutkimuksen yhteiskunnallinen konteksti: vuosien 2007 ja 2016 väliin ajoittuneet syvät kansantaloudelliset muutokset, vaalirahoituskandaali sekä kansalaisten luottamuksessa asiantuntijainstituutioihin tapahtuneet muutokset, joilla voidaan olettaa olleen vaikutuksia kansalliseen asenneilmastoon. Näiden yhteiskunnallisten muutosten kausaalinen vaikutus energiaeliitin ja kansalaisten energia-asenteisiin ei ole tämän artikkelin tutkimuskohteena, vaan niiden pohjalta johdetaan tutkimuksen hypoteesi eli oletus energiapolitiikasta poikkeuksellisena yhteiskuntapolitiikan alueena. Toiseksi esitellään artikkelin teoreettinen viitekehys, jonka ytimessä ovat eliitin ja (asiantuntija)vallan käsitteet. Kolmanneksi määritellään tutkimustehtävä, hypoteesi, metodi ja käytettävät aineistot. Neljänneksi, aineistojen analyysi koostuu kolmesta osasta, joissa tutkitaan energiaeliitin ja kansalaisten käsityksiä vaikutusvallan jakautumisesta energiapolitiikan päätöksenteossa, eri energialähteiden sopivasta roolista energian tuotannossa sekä eri toimijoiden/toimien roolista ratkaistaessa energian tuotannon ja käytön aiheuttamia ympäristöongelmia. Lopuksi vastataan esitettyihin tutkimuskysymyksiin, ja empiirisen analyysin tuloksista keskustellaan teoreettisen viitekehysten valossa.

Keskeiset yhteiskunnalliset muutokset Suomessa vuosina 2007–2016

Tutkimuskirjallisuudessa on yleisesti havaittu perinteisen poliittisen osallistumisen heikentyneen monissa jälkiteollistuneissa maissa. Tämä trendi koskee myös Suomea, joskin siihen liittyy eräitä merkittäviä poikkeuksia. Suomi kuuluu eduskuntavaalien äänestysaktiivisuudessa (67,9 prosenttia vuonna 2007; 70,5 prosenttia vuonna 2011 ja 70,1 prosenttia vuonna 2015) läntisten demokratioiden matalimpaan kolmannekseen, ja se on laskenut meillä nopeammin kuin monissa muissa maissa, varsinkin Skandinaviassa (Norris 2011, 220–221). Toisaalta suomalaisten luottamus poliittiseen järjestelmään ja oikeusjärjestelmään sekä muihin ihmisiin oli vuonna 2013 suurinta 28 EU:n jäsenmaan joukossa (Eurostat 2015).

Vuoden 2008 European Social Survey -kyselyn mukaan suomalaiset osallistuivat kansalaisjärjestöjen toimintaan enemmän kuin missään muussa 24:ssä tutkimuksen kohteena olleessa maassa. Kuitenkin suomalaisten subjektiivinen kansalaispätevyys – käsitys siitä, että voi ymmärtää poliittisia prosesseja ja osallistua niihin mielekkäästi – on paljon eurooppalaista keskiarvoa alemmalla tasolla. Vuonna 2008 se oli kolmanneksi matalin 23 eurooppalaisen maan joukossa. (Kestilä-Kekkonen 2014, 49–51.)

Suomen talous romahti 1990-luvun alussa rajummin kuin missään muussa kehittyneessä markkinataloudessa toisen maailmansodan jälkeen (Kuisma ja Keskiarja 2012, 389, 398). Suomi ajautui historiansa syvimpään lamaan. Hyvinvointivaltio alkoi rapautua, kun valtion menoja ja hyvinvointipalveluita leikattiin. Tätä ”suurta lamaa” seurasi nopea talouskasvu, joka perustui etupäässä valtion investointeihin tutkimukseen ja tuotekehitykseen sekä elektroniikkateollisuuden, erityisesti Nokian, kasvuun. Suomen talousbuumi kuitenkin taittui vuonna 2008 kansainväliseen finanssikriisiin ja euroalueen velkakriisiin. Voimakkaasti viennistä riippuvaisen Suomen bruttokansantuote supistui 8 prosenttia vuonna 2008 edellisvuoteen verrattuna. Vaikka tämä uusi lama oli syvyydeltään vain puolet 1990-luvun alun suureen lamaan verrattuna, bruttokansantuote supistui Suomessa enemmän kuin muissa euroalueen maissa ja ennen vuotta 2004 Euroopan unioniin liittyneissä maissa. (Pohjola 2010.) Suomen Pankin ennusteen mukaan bruttokansantuotteen vuoden 2008 taso ylitetään vasta vuonna 2019 (Helsingin Sanomat 2017).

Laman ohella Suomen poliittisen järjestelmän legitimitettä ovat koetelleet joukkotiedotusvälineiden näkyvästi uutisoimat poliittiset skandaalit, jotka ovat liittyneet politiikan, hallinnon ja elinkeinoelämän eliittien toimintaan 1970-luvulta lähtien. Erityisesti poliittista eliittiä ravisteli vuonna 2008 alkanut vaalirahoituskandaali, jota on pidetty Suomen vakavimpana poliittisena skandaalina julkisuuden määrällä mitattuna (Kantola 2011, 165).

Vaalirahoituskandaali, kansainvälinen finanssikriisi, euroalueen velkakriisi sekä Kreikan ja Portugalin EU-tukipaketit, jotka dominoivat julkista keskustelua vuodesta 2008 vuoteen 2011, heikensivät poliittisten puolueiden legitimitettä kansalaisten silmissä ja vaikuttivat kansalaisten äänestyskäyttäytymiseen. Perussuomalaisten vaalikannatus kasvoi 4,1 prosentista vuonna 2007 19,1 prosenttiin vuon-

na 2015. Vuoden 2015 eduskuntavaaleissa vaalikeskusteluun nousi uutena teemana Euroopan pakolaiskriisi. Nyt perussuomalaisten vaalikannatus supistui hieman 17,7 prosenttiin, mutta puolue nousi vaalien jälkeen ”vallan ytimeen” eli hallitukseen. Vaalien jälkeen muodostettu uusi hallitus alkoi talouskasvun käynnistämiseksi kasvattaa työnantajien etuja ja leikata vastaavasti kansalaisten etuja ja hyvinvointipalveluita.

Asiantuntemuksen politiikka ja eliitit

Jälkiteollisen yhteiskunnan on väitetty merkinneen uuden yhteiskunnan syntymistä, jossa tekninen eliitti ottaa paikkansa perinteisen taloudellisen ja poliittisen eliitin rinnalla yhteiskunnan hallitsemisessa. Modernin byrokraattisen valtion päätöksentekoprosesseissa poliittisten puolueiden ja poliitikkojen roolit ovat antaneet tilaa politiikkaeksperttien kaareille. Teknisesti koulutetut hallinnon ja toimintapolitiikkojen asiantuntijat määrittävät, ainakin ajoittain ja joillakin politiikka-alueilla, talous- ja yhteiskuntapolitiikan suunnan ja kehityksen. Poliitikot yhä tekevät valinnan politiikkavaihtoehtojen välillä, mutta kasvavassa määrin asiantuntijat muovaavat niitä vaihtoehtoisia ratkaisuja, joiden välillä poliitikot tekevät valintoja. (Fischer 1990, 14–21, 148; ks. myös Gaventa ja Tandon 2010.)

Myös Suomessa julkisen vallan päätöksentekoa tieteen ja teknologian alueilla ovat dominoineet asiantuntijat, ehkä enemmän kuin millään muulla politiikkasektorilla. Huolimatta tieteen ja teknologian keskeisestä roolista yhteiskunnallisen kehityksen muovaajina ne ovat näytelleet marginaalista roolia poliittisten puolueiden ja eduskunnan agendalla. Vaikka useimmilla puolueilla oli kokonaisvaltaiset tiedepoliittikkaa koskevat puolueohjelmat vielä 1960- ja 1970-luvuilla, myöhemmin niitä ei ole enää laadittu. Tiede- ja teknologiapolitiikan yhteys kansalaisyhteiskuntaan on jäänyt vieläkin ohuemmaksi kuin poliittiseen päätöksentekoon. (Lemola 2004, 301.)

Siihen, että tutkimusperiodille ajoittuneet kriisit ovat heikentäneet poliittisten ja taloudellisten instituutioiden legitimitettä kansalaisten keskuudessa, viittaavat vuosina 2007 ja 2016 toteutettujen tiedebarometrien tulokset. Vuosien 2007 ja 2016 välillä eduskuntaan hyvin tai melko paljon luottavien kansalaisten osuus supistui 42 prosentista 32 prosenttiin, Euroopan unioniin luottavien 22 prosentista 21

prosenttiin ja poliittisiin puolueisiin luottavien 11 prosentista yhdeksään prosenttiin. Poliittisia instituutioita vahvemmin kansalaiset luottavat, jopa kasvavassa määrin energiapolitiikan alueellakin tärkeisiin asiantuntijainstituutioihin, kuten yliopistoihin (71 prosenttia vuonna 2007; 75 prosenttia vuonna 2016) sekä tieteeseen, tutkimukseen ja tiedeyhteisöön yleensä (60 prosenttia vuonna 2007; 66 prosenttia vuonna 2016). Sitä vastoin luottamus Teknilliseen tutkimuskeskukseen (VTT) on supistunut (66 prosenttia vuonna 2007; 59 prosenttia vuonna 2016), kun taas luottamus Tekesiin (50 prosenttia vuonna 2007; 50 prosenttia vuonna 2016) ja Suomen Akatemiaan (51 prosenttia vuonna 2007; 50 prosenttia vuonna 2016) ei ole juurikaan muuttunut. Suomalaisen vahvasta luottamuksesta tutkimukseen perustuvaan tietoon kertoo se, että niin sanotun kvasi/vaihtoehtotieteen, kuten kansanparannuksen, homeopatian, luontaislääkkeiden, horoskooppien, ufojen ja telepatian, vetovoima on vähentynyt vuoden 2007 jälkeen. Kuitenkin suomalaisten luottamus suuryrityksiä kohtaan on jopa vähäisempää kuin eduskuntaa kohtaan (22 prosenttia vuonna 2007; 15 prosenttia vuonna 2016). Tämän tutkimuksen kannalta merkittävä muutos on tapahtunut kansalaisten luottamuksessa tieteeseen energiakysymyksissä: kun vuonna 2007 51 prosenttia kansalaisista katsoi tieteellä olevan erittäin tai melko hyvä kyky ratkaista energiaongelmia, vuoteen 2016 mennessä osuus oli kasvanut 65 prosenttiin. (Tiedebarometri 2016.)

Väitteestä, että asiantuntijat jakaisivat tärkeät päätöksentekofunktiot taloudellisen ja poliittisen eliitin kanssa, ei voida kuitenkaan vetää sitä johtopäätöstä, että nämä ryhmät välttämättä muodostaisivat yhden yhtenäisen kohesiivisen eliitin, josta C. Wright Mills (1959) on käyttänyt termiä ”valtaeliitti”. Eliittejä ja valtarakenteita ei ole syytä kuvata dikotomisina siten, että kaikissa yhteiskunnissa olisi vain kaksi ihmisluokkaa: luokka, joka hallitsee, ja luokka, jota hallitaan (Mosca 1939). Yhteiskunnallisia valtarakenteita voidaan kuvata pikemminkin brittiläisen tikkataulun metaforalla, jonka häränsilmää tai ”vallan sisäpiiriä” ympäröivät asteittain heikkenevää vaikutusvaltaa kuvaavat kehät. Tikkataulun sektorit kuvaavat yhteiskunnan eri sektoreita, jotka voidaan jakaa vaikutusvallan tai vallan suhteen erillisiin kerrostumiin. Tässä tutkimuksessa eliitti tarkoittaa ihmisiä, jotka strategisten asemiansa ansiosta vaikutusvaltaisissa organisaatioissa tai virallisesti organisoimattomissa ryhmässä kykenevät säännöllisesti vaikuttamaan merkit-

tä tai alasektoreista: politiikan, julkisen hallinnon, elinkeinoelämän, järjestöjen, joukkotiedotuksen ja tieteen kentillä työskentelevistä henkilöistä. Kun energiaeliitin poliittisen alaeliitin käyttämän vaikutusvallan muoto on poliittinen valta, ja sen valtaresursseina on vaalien kautta saatu auktoriteetti, hallinnollinen alaeliitti käyttää fyysiseen voimaan, auktoriteettiin ja asiantuntemukseen perustuvaa hallinnollista valtaa. Elinkeinoelämää edustava alaeliitti käyttää materiaalisiin ja taloudellisiin resursseihin perustuvaa taloudellista valtaa, kun taas järjestökentän alaeliitti käyttää taloudellisiin resursseihin ja joukkovoimaan perustuvaa korporatiivista valtaa. Joukkotiedotuksen ja tieteen alaeliitit käyttävät symbolista valtaa, mutta niiden valtaresurssit poikkeavat toisistaan. Kun tieteen alaeliitin vaikutus energiapolitiikkaan perustuu asiantuntemukseen ja tietoon, joukkotiedotuksen alaeliitin vaikutusvallan lähteenä on kyky vaikuttaa kansalaisten ja päättäjien asenteisiin ja mielipiteisiin sekä yleisemminkin yhteiskunnan henkiseen ilmastoon. (Ruostetsaari 2015, 45.) Energiapolitiikan alaeliittien kokoonpano esitellään yksityiskohtaisesti seuraavassa alaluvussa.

Tutkimustehtävä ja hypoteesi

Tämän tutkimuksen tutkimustehtävänä on kartoittaa, onko Suomen energiaeliitin (päätoimijat ja asiantuntijat energiapolitiikan alueella) ja kansalaisten energiapolitiikkaa koskeva asenteellinen etäisyys muuttunut vuosien 2007 ja 2016 välillä. Tutkimuksen *hypoteesina on oletus, että energiaeliitin ja kansalaisten energiapolitiikkaa koskeva asenteellinen etäisyys ei ole kasvanut Suomessa vuosina 2007–2016*. Hypoteesi perustuu oletukseen, että merkittävät yhteiskunnalliset muutokset eli Suomen ajautuminen lamaan vuoden 2007 jälkeen ja poliittisen järjestelmän legitimitettiin koetellut vaalirahoituskandaali eivät ole heijastuneet energiapolitiikkaa koskeviin asenteisiin. Energiapolitiikkaa ovat eristäneet yhteiskunnallisista muutoksista kansalaisten yhtäältä laimea vaaliosallistuminen ja heikko kansalaispätevyys, mutta toisaalta vahva luottamus asiantuntijainstituutioita ja teknologiaa kohtaan. Energiakysymysten vaikutus äänestyskäyttäytymiseen eduskuntavaaleissa on jäänyt verraten vähäiseksi: tämän tutkimuksen aineistona olevassa vuonna 2007 tehdyssä kyselytutkimuksessa vaikutuksen myönsi 25 prosenttia vastaajista ja vuoden 2016 kyselyssä 23 prosenttia (ks.

myös Borg ja Moring 2005).

Tämän kansainvälisessä vertailussa omintakeisen kansalaisasenteiden yhdistelmän voidaan olettaa pitäneen yllä energiaeliitin legitimitettiin suomalaisen keskuudessa. Vaikka suomalaisten luottamus poliittisia instituutioita ja energia-alalla keskeisessä asemassa olevia suuryrityksiä kohtaan on heikentynyt vuodesta 2007 vuoteen 2016 tultaessa, eduskunta kykeni vuonna 2010 tekemään jopa kahden uuden ydinvoimalan rakentamisen mahdollistavat periaatepäätökset, mikä ei olisi ollut mahdollista ilman yrityssektorin voimakasta lobbausta ja poliittisten päättäjien käsitystä energiapolitiikan nauttimasta tuesta tai vähintäänkin sietämisestä kansalaisten keskuudessa. Samaan aikaan suomalaisten luottamus monia asiantuntijainstituutioita kohtaan on kasvanut. Hypoteesia perustelee myös se, että eliittien ja kansalaisten välisen asenteellisen etäisyyden ei ole aiemmissa tutkimuksen havaittu kasvaneen, vaan pikemminkin supistuneen 1990-luvun alun jälkeen (Ruostetsaari 2015).

Hypoteesia testataan empiirisesti kolmessa vaiheessa kartoittamalla energiaeliitin ja kansalaisten käsityksiä vaikutusvallan jakautumisesta energiapolitiikan päätöksenteossa, eri energialähteiden sopivasta roolista energian tuotannossa tulevaisuudessa sekä eri toimijoiden tai toimien roolista energian tuotannon ja käytön aiheuttamien ympäristöongelmien ratkaisemisessa. Tutkimuksen kohteena ei ole pelkästään energiaeliitin ja kansalaisten välisen asenteellisen etäisyyden muutos, vaan myös näiden ryhmien sisäisessä yhtenäisyydessä eli koheesiossa tapahtunut muutos. Kansalaiset eivät muodosta homogeenista ryhmää, vaan eroavat toisistaan esimerkiksi sosioekonomisen taustansa ja koulutustasonsa suhteen, millä voi olla vaikutusta heidän asenteisiinsa. Tämän vuoksi kansalaisia koskevissa empiirisissä analyyseissä muuttujina ovat koulutustaso, koulutusala, ammattiasema, sukupuoli, ikä ja puoluekanta. Voidaan olettaa, että näiden muuttujien suhteen parempiosaiset kansalaiset ovat asenteiltaan lähempänä energiaeliittiä kuin koko väestö.

Tutkimusmetodi ja -aineistot

Tutkimuksen aineisto koostuu kahdesta postikyselystä, yhdestä internetkyselystä ja yhdestä teemahaastattelusta. Molemmat postikyselyt (vuonna 2016 myös internetpohjaisena) kohdistuivat satunnais-

otoksena 18–75-vuotiaisiin suomalaisiin (N=4000). Kyselyt mukaan lukien yksi muistutuskierron toteutettiin touko–lokakuussa 2007 ja elo–lokakuussa 2016. Vaikka vastausprosentti jäi melko matakasi (30,0 prosenttia vuonna 2007 and 33,6 prosenttia vuonna 2016), aineistot edustavat riittävässä määrin koko väestöä.

Molemmat aineistot kuitenkin poikkeavat vähäisessä määrin koko väestöstä. Pienissä kunnissa (4 000–8 000 asukasta) asuvat ovat jossakin määrin yliedustettuna, kun taas suurissa kunnissa (yli 80 000 asukasta) asuvat ovat aliedustettuna. Vastaajat kuitenkin edustavat maan eri alueita tasapuolisesti. Omakotitalossa ja omistusasunnossa asuvat ovat yliedustettuna, kun taas kerrostalossa, rivitalossa ja vuokra-asunnossa asuvat ovat aliedustettuna. Koko väestöön verrattuna korkeasti koulutetut (vähintään ylempi korkeakoulututkinto) ovat yliedustettuna. Koulutusaloittain tarkasteltuna tekniikan tai palvelualojen koulutuksen saaneet ovat jossakin määrin yliedustettuna. Ammattiaseman suhteen alemmat toimihenkilöt ovat aliedustettuna, mutta työntekijät ja eläkeläiset jonkin verran määrin yliedustettuna (SVT 2008; 2016b). On mahdollista, että kyselyihin vastanneet ovat olleet jossakin määrin kiinnostuneempia energia-asioista kuin koko väestö keskimäärin. Tähän viittaa se, että sähkönmyyjänsä vaihtaneiden osuus vastaajista (vuonna 2007 26 prosenttia, vuonna 2016 52 prosenttia) oli suurempi kuin koko väestössä.

Kolmas, eliittiaineisto kerättiin vuoden 2008 joulukuun ja vuoden 2009 maaliskuun välisenä aikana. Vastaajien määrä tekemissäni struktuuroiduissa eliittihaastattelussa oli 25, joista seitsemän toimi yrityksissä, kuusi energia-alan järjestöissä, kolme kansalaisjärjestöissä, neljä valtionhallinnossa ja viisi eduskunnassa. Haasteltavien valinta perustui institutionaalisten asemien lähestymistapaan (*positional approach*), jossa energiasektorin merkittävimmät organisaatiot kartoitettiin aiempien tutkimusten ja rekisteriaineistojen pohjalta. Tätä metodologiaa täydennettiin asiantuntijamenetelmällä (*reputational approach*); haastatelluilta tiedusteltiin muita vaikutusvaltaisia henkilöitä energiasektorilla (ns. lumipallometodi), mutta alkuperäinen haastateltavien lista ei muuttunut. (Hoffman-Lange 1987.)

Neljäs aineisto käsittää myös energialiitin, joka kerättiin strukturoituna internetpohjaisena Webropol-kyselynä elo–lokakuussa 2016, ja siihen sisältyi kaksi muistutuskierrosta. Myös tässä kyselyssä haas-

tateltavien valinta perustui institutionaalisten asemien lähestymistapaan. Kysely lähetettiin 316 henkilölle, joista 93 (25,8 prosenttia) vastasi. Vastaajien joukko oli laaja käsittäen kansanedustajia, valtion keskushallinnon virkamiehiä, energia-alan eri osaluilla (kaukolämpö, energiapalvelut, sähkökauppa, kansallisen, alueellisen ja paikallisen tason sähkön tuotanto, sähköverkot, laitevalmistus, energiateknologian maahantuonti, energiantensiivinen yritystoiminta, rakennusteollisuus, kiinteistöjen hoito) toimivia henkilöitä sekä ympäristö- ja muiden kansalaisjärjestöjen, yliopistojen, tutkimuslaitosten ja joukkotiedotusvälineiden edustajia. Vastaajat jakautuivat tasaisesti energiapolitiikan eri osasektoreille.

Neljän aineiston keskinäistä vertailtavuutta voi hieman heikentää vuodenvaihteessa 2008–2009 tehtyjen eliittihaastatteluiden verraten suppea määrä (25). Kvantitatiivisen tutkimuksen kontekstissa tätä määrää voidaan pitää pienenä, mutta ei juurikaan kvalitatiivisen tutkimuksen piirissä. Tärkeintä on, että haastateltavien joukko käsittää kaikki tutkimuskohteen relevantit osaryhmät (Hertz ja Imber 1995). Tässä tutkimuksessa haastatellut henkilöt samoin kuin internetkyselyn kohteena olleet energialiittiin luokitellut henkilöt kattavat energiapolitiikan kaikki tärkeimmät sidosryhmät. Vuotta 2007 edustava energialiitti on lukumääräisesti suppeampi kuin vuoden 2016 energialiitti. Ensiksi mainittu energialiitti edustaa energiapolitiittisen vallankäytön ”sisintä ydintä”, kun taas osa jälkimmäiseen kuuluvista henkilöistä osa sijoittuu eliitin ”ulommille kehille” (Mills 1956). Kokonaisuutena kaikki eliittiin kuuluvat henkilöt toimivat tehtävissä, joissa heillä on mahdollisuus vaikuttaa energiapolitiittisiin ratkaisuihin.

Energieliittiin kuuluvien eksklusiivisuutta kansalaisiin nähden ilmentää hyvin heidän koulutustasonsa. Esimerkiksi vuoden 2016 energialiitistä 12 prosenttia on suorittanut opisto- tai ammattikorkeakoulututkinnon, ja peräti 88 prosentilla on yliopistollinen tutkinto, kun taas vastaavat osuudet kansalaisista ovat vain 29 prosenttia ja 21 prosenttia.

Aineistojen ajallisen vertailtavuuden suhteen eliittihaastattelut tehtiin hieman myöhemmin kuin kansalaiskysely toteutettiin vuonna 2007. Tästä huolimatta näitä aineistoja voidaan vertailla, koska kansainvälisen finanssikriisin ja euroalueen velkakriisin laaja-alaiset vaikutukset Suomen kansantalouteen eivät olleet vielä toteutuneet ennen eliittihaastatelluja. Kansalaisille suunnatut postikyselyt toteutettiin

identtisinä vuosina 2007 and 2016. Ennen kaikkea energiaeliitiltä ja kansalaisilta kysyttiin identtiset strukturoidut kysymykset molempina tutkimusajankohtina. Huolimatta näistä rajoituksista aineistojen keräämisessä käytetyt menetelmät ovat riittävän luotettavat, koska samoja menettelytapoja sovellettiin samalla tavalla (King ym. 1994), jolloin neljä aineistoa mahdollistaa asenteellisten erojen vertailun sekä energiaeliitin sisällä että sen ja kansalaisten välillä. Ylipäänsä sellaisia pitkittäisleikkaukseen perustuvia tutkimuksia on varsin vähän – varsinkin energiapolitiikkaa koskevia, joissa eliittien ja kansalaisten asenteita on verrattu keskenään.

Vaikutusvallan jakautuminen energia-politiikan päätöksenteossa

Miksi energiaeliitin ja kansalaisten eri instituutioiden vaikutusvaltaa koskevien käsitysten tutkiminen on perusteltua? Toimijan vaikutusvallan määrä ei riipu pelkästään sen käytettävissä olevista resursseista, vaan myös muiden toimijoiden arvioista sen vaikutusvalta suhteessa muihin toimijoihin. Nämä arviot voivat johtaa ennakointireaktioihin: hyvin vaikutusvaltaisena pidettyyn toimijaan suhtaudutaan eri tavalla kuin vähemmän vaikutusvaltaisena pidettyyn. Vaikutusvalta on ennen kaikkea poliittisen järjestelmän ”medium”, koska poliittinen järjestelmä ja päätöksenteko toimivat osapuolten toisistaan tekemien valta-arvioiden perusteella. Tällöin vaikutusvallan toimivuus liittyy aina kysymykseen sen legitimaatiosta ja hyväksyttävyydestä. Vaikutusvalta voidaan siten nähdä suhteena, jossa vaikutusvaltaa omaavan mahdollisuutta käyttää sitä rajoittaa vaikutusvallan käytön kohteiden suostumuksen aste. Vaikutusvaltaa omaavat voivat nojautua yleiseen valtapotentiaaliinsa niin kauan kuin vaikutusvallan käytön kohteet tunnustavat ja hyväksyvät sen. Jos vallankäytön kohteet kiistävät valta-aseman, vallankäyttäjä joutuu turvautumaan konkreettisiin valtaresursseihinsa, kuten rahaan tai sanktioihin, joiden teho tulee näin testatuksi. Toimijan vaikutusmahdollisuuksien kannalta siten on tärkeää se, että sillä on käytettävissään valtaresursseja ja että muut toimijat uskovat sillä niitä olevan ja sen olevan valmis niitä myös käyttämään. (Kunelius ym. 2009, 19–20.)

Eliittien ja kansalaisten välisen suhteen ymmärtäminen on tärkeää, koska eliitit eivät toimi tyhjiössä. Päinvastoin eliitit ja yhteiskunnan muut ryhmät

ovat keskinäisessä riippuvuussuhteessa, ja nämä ryhmät voivat haastaa eliittien vaikutusvallan. Eliittien jäsenten ja kansalaisten välisen suhteen ymmärtämiseksi on syytä tutkia niitä tapoja, joilla ne konstruoivat ympärillään olevaa todellisuutta ja niiden suhdetta maailmaan itsetietoisina toimijoina. (Salverda ja Abbink 2013, 16.) On ilmeistä, että vaikutusvaltasuhteiden konstruointiin vaikuttaa vallitseva yhteiskunnallinen konteksti. Merkittävät muutokset kansantaloudessa voivat uudelleen jakaa hyötyjä ja haittoja eri väestöryhmien välillä.

Tutkittaessa kansalaisten käsityksiä energiapolitiittisen vaikutusvallan jakautumisesta ja energiapolitiikasta yleisemminkin keskeinen kysymys koskee heidän tietotasoaan. Lauri Rapelin (2010) mukaan suomalaisten politiikkaa koskeva tietopohja ei ole sellaisella tasolla, että se mahdollistaisi hyvin argumentoidun ja perusteellisen keskustelun poliittisista asioista. Suomalaisten energiapolitiikkaa koskevaa faktapohjaista tietotasoa ei ole tiettävästi tutkittu kuin lukiolaisten osalta (Lassila 2017), mutta tämän tutkimuksen kyselyaineistojen perusteella kansalaisten subjektiivinen käsitys omasta tietotasostaan on verraten korkea. Niiden suomalaisten osuus, jotka katsovat tuntevansa hyvin energia-asioita, kasvoi 45 prosentista vuonna 2007 57 prosenttiin vuonna 2016.

Valtakäsitysten kartoittamiseksi energiaeliitille ja kansalaisille esitettiin identtinen, strukturoitu kysymys vuosina 2007 ja 2016: ”Missä määrin seuraavat toimijat vaikuttavat Suomen energiapolitiikan päätöksentekoon?” Vastausvaihtoehdot olivat ”hyvin paljon”, ”melko paljon”, ”melko vähän”, ”hyvin vähän” ja ”en osaa sanoa”. Taulukossa 1 kaksi ensimmäistä vastausvaihtoehtoa on yhdistetty.

Kansalaisten arvion mukaan vuonna 2007 vaikutusvaltaisimpien toimijoiden ryhmä, energiapolitiikan sisäpiiri, koostui hallituksesta, eduskunnasta, energiantuotantoyrityksistä, suuryrityksistä, Euroopan unionista (EU), ympäristöministeriöstä ja kauppa- ja teollisuusministeriöstä (KTM)¹. Energiaeliitin arvio vaikutusvaltaisimmista toimijoista oli hyvin samanlainen: kansalaisten arviota keskeisempään asemaan nousivat lähinnä vain valtiovaraministeriö (jolle kuuluu energiaverotusta ja energiantuotannon tukimuotoja koskevat kysymykset) ja metsäteollisuusyritykset (energiaintensiivisin elinkeinoelämän sektori). Vuonna 2016 kansalaisten arvion mukaan vaikutusvaltaisimpien toimijoiden ryhmä oli hyvin samanlainen kuin vuonna 2007: vain työ- ja elinkeinoministeriö oli pudonnut sisäpiiriin ulko-

puolelle ja korvautunut metsäteollisuusyrityksillä. Myöskään energiaeliitin seitsemän kärki ei ollut juurikaan muuttunut: lähinnä vain suuryritykset olivat pudonneet sen ulkopuolelle.

Huolimatta siitä, että energiaeliitin ja kansalaisten arvioissa energiapolitiikan päätöksenteon sisäpiiri on pysynyt varsin stabiilina vuodesta 2007 vuoteen 2016 tultaessa, vaikutusvallan jakautumisessa eri toimijoiden välillä on tapahtunut merkittäviä muutoksia. Muutokset koskevat erityisesti kauppa- ja teollisuusministeriön/työ- ja elinkeinoministeriön (TEM) energiapolitiittista vaikutusvaltaa. Tämän ministeriön resurssit ja toimivaltuudet ovat ylivertaiset muihin toimijoihin verrattuna, koska se on vastuussa energiapolitiikan valmistelusta ja toimeenpanosta valtionhallinnossa. Kuitenkin ministeriön energiapolitiittinen vaikutusvalta näyttää supistuneen dramaattisesti: energiaeliitti arvioi sen vaikutusvaltaisimmaksi toimijaksi vuonna 2007, mutta vuosikymmentä myöhemmin enää viidenneksi vaikutusvaltaisimmaksi. Kansalaisten arvioissa muutos on

suhteellisesti vieläkin suurempi: ministeriö putosi seitsemänneltä sijalta 17:ta vaikutusvaltaisimmaksi.

Näitä muutoksia on vaikea selittää työ- ja elinkeinoministeriön asemassa tapahtuneilla muutoksilla. Kauppa- ja teollisuusministeriön ja työministeriön yhdistäminen työ- ja elinkeinoministeriöksi jopa lisäsi uuden ministeriön tehtäviä, joskaan ei juurikaan energiapolitiikan alueella. Selitys voi löytyä ympäristöministeriön (YM) ja TEM:n välisestä kilpailuasetelmasta, joka on tullut esille esimerkiksi energia- ja ilmastostrategioiden laadinnassa koskien valmisteluprosessin vetovastuuta. Koska ilmasto- ja energiapolitiikka asettaa yhä enemmän reunaehtoja energiapolitiikan tekemiselle, olisi voinut olettaa YM:n energiapolitiittisen vaikutusvallan vahvistuneen. Energiaeliitin ja kansalaisten arviot eivät kuitenkaan tue tätä. Päinvastoin energiaeliitti arvioi YM:n kuudenneksi vaikutusvaltaisimmaksi toimijaksi ja kansalaiset kymmenenneksi vaikutusvaltaisimmaksi sekä vuonna 2007 että vuonna 2016. Energiaeliitissä YM:n hyvin tai melko vaikutusvaltaiseksi arvioivien osuus

supistui seitsemän prosenttiyksikköä, kun taas kansalaisten arvioissa vastaava osuus kasvoi kolme prosenttiyksikköä. Sekä TEM:n että YM:n energiapolitiittista vaikutusvaltaa näyttääkin siirtyneen EU:lle, jonka vaikutus Suomen energiapolitiikan päätöksentekoon on vahvistunut sekä energiaeliitin että kansalaisten arvioissa vuodesta 2007 lähtien.

Vuonna 2007 KTM:n vaikutusvallan muita suuremmaksi arvioivat miehet, vanhemmat ikäluokat eli vähintään 45-vuotiaat, johtavassa asemassa toimivat ja ylemmät toimihenkilöt, ammattikorkeakoulu/opisto- tai yliopistotutkinnon suorittaneet sekä kristillisdemokraattien ja kokoomuksen kannattajat. Vuoden 2016 tultaessa ministeriön energiapolitiittinen vaikutusvalta supistui eniten miesten, 30–44-vuotiaiden, johtavassa asemassa olevien ja työttömien, ammattikorkeakoulu/opisto- tai yliopistotutkinnon suorittaneiden

Taulukko 1. Osuudet energiaeliitistä ja kansalaisista, jotka arvioivat eri instituutioilla olevan erittäin tai melko paljon vaikutusta Suomen energiapolitiikan päätöksentekoon vuosina 2007 ja 2016 (%)

Instituutio	2007			2016		
	Eliitti	Kansalaiset	Ero E-K	Eliitti	Kansalaiset	Ero E-K
Työ- ja elinkeinoministeriö/KTM	100	63	37	84	37	47
Hallitus	96	86	10	98	85	13
Euroopan unioni	92	70	22	97	77	20
Eduskunta	88	82	6	83	81	2
Energiantuotantoyritykset	88	78	10	89	81	8
Valtiovarainministeriö	84	49	35	83	47	36
Metsäteollisuusyritykset	84	56	28	86	59	27
Suuryritykset	80	73	7	76	73	3
Joukkotiedotusvälineet	79	44	35	52	43	9
Ympäristöministeriö	71	67	4	64	70	-6
Metalliteollisuusyritykset	71	45	26	52	48	4
Kansalaisjärjestöt	67	12	55	19	16	3
Työnantajajärjestöt	62	26	36	30	19	11
Valtion tutkimuslaitokset	42	50	-8	41	46	-5
Maa- ja metsätalousministeriö	38	51	-13	65	51	14
Kansainvälinen energiajärj. IEA	37	54	-17	35	55	-20
Yliopistot ja korkeakoulut	33	25	8	21	24	-3
Kans.väl. atomienergiajärj. IAEA	29	48	-19	20	51	-31
Kuluttajat/kansalaiset	29	24	5	13	33	-20
OECD	21	40	-19	16	35	-19
Palkansaajajärjestöt	21	13	8	12	12	0
Yksityiset tutkimuslaitokset	17	32	-15	13	30	-17
Kunnallishallinto	17	20	-3	28	25	3
Liikenne- ja viestintäministeriö	17	42	-25	52	44	8
Maakuntien liitot	17	17	0	17	20	-3
Elektronikkateollisuusyritykset	12	27	-15	14	38	-24
Sisäasiainministeriö	4	29	-25	7	28	-21
Ulkoasiainministeriö	0	24	-24	10	19	-9
Sosiaali- ja terveysministeriö	0	17	-17	3	14	-11
Puolustusministeriö	0	14	-14	12	14	-2
*						
Yhtenäisyysindeksi **	61,9	33,7	18,2	55,6	32,4	13,3
Asenteellinen etäisyys						
N	24	1189		93	1349	

* Yhtenäisyysindeksi: (hyvin paljon vaikutusvaltaa % + melko paljon vaikutusvaltaa %) – (melko vähän vaikutusvaltaa % + hyvin vähän vaikutusvaltaa)/N.

** Asenteellista etäisyyttä energiaeliitin ja kansalaisten välillä on mitattu eri instituutioita koskevien vaikutusvalta-arvioiden keskiarvoilla.

den sekä perussuomalaisten arvioissa. Puolestaan YM:n vaikutusvaltaa vuonna 2007 eniten korostivat naiset, 30–44-vuotiaat, työttömät ja johtavassa asemassa olevat, ammattikorkeakoulu/opisto- tai yliopistotutkinnon suorittaneet sekä vihreiden, SDP:n ja vasemmistoliiton kannattajat. Vuoteen 2016 mennessä YM:n vaikutusvalta kasvoi eniten naisten, 60–75-vuotiaiden, maatalousyrittäjien ja yrittäjien/yksityisten ammatinharjoittajien sekä kristillisdemokraattien arvioissa.

Merkittävästi ovat muuttuneet myös maa- ja metsätalousministeriön ja liikenne- ja viestintäministeriön energiapoliittista vaikutusvaltaa koskevat arviot. Kun vuonna 2007 kansalaiset arvioivat kummin ministeriön vaikutusvaltaisemmaksi kuin energiaeliitti, vuosikymmentä myöhemmin tilanne on kääntynyt päinvastaiseksi energiaeliitin kokiessa niiden vaikutusvallan suuremmaksi kuin kansalaiset. Kansalaisten arviot eivät ole juurikaan muuttuneet, mutta energiaeliitissä maa- ja metsätalousministeriön erittäin tai melko vaikutusvaltaiseksi arvioivien osuus on kasvanut 27 prosenttiyksikköä ja liikenne- ja viestintäministeriön osalta jopa 35 prosenttiyksikköä. Nämä muutokset johtunevat kotimaisen uusiutuvan energian ja liikenteen energiakysymysten korostumisesta energiapoliittisessa keskustelussa. Maa- ja metsätalousministeriön ja liikenne- ja viestintäministeriön roolin korostuminen energiapolitiikassa voi osaltaan selittää työ- ja elinkeinoministeriön ylivertaisen aseman supistumista sekä energiaeliitin että varsinkin kansalaisten arvioissa.

Merkittävästi ovat muuttuneet myös arviot kansalaisten ja kuluttajien roolista energiapolitiikan päätöksenteossa. Kansalaiset arvioivat ”kuluttajat/kansalaiset” 23. vaikutusvaltaisimmaksi vuonna 2007, mutta vuosikymmentä myöhemmin jo 19. vaikutusvaltaisimmaksi. Kansalaisten oman arvion mukaan heidän vaikutusvaltansa on siten vahvistunut, kun taas energiaeliitin arvioin mukaan kuluttajakansalaisten vaikutusvalta on jopa supistunut, 18. sijalta sijalle 24. Toisin sanoen energiaeliitti koki kuluttajakansalaisten vaikutusvallan suurempana kuin kansalaiset vuonna 2007, mutta vuosikymmentä myöhemmin tilanne oli kääntynyt päinvastaiseksi siten, että kansalaiset kokivat tämän tahon vaikutusvallan suurempana kuin energiaeliitti.

Suomalaisten arviot ”kuluttajien/kansalaisten” vaikutusvallan vahvistumisesta kertovat heidän tietynasteisesta voimaantumisestaan, mikä näkyy myös poliittisen konsumerismin kannatuksen hienoisena

vahvistumisena: kulutusvalintojen hyödyllisyyteen energiapoliittisen vaikuttamisen muotona uskovien kansalaisten osuus kasvoi 45 prosentista vuonna 2007 48 prosenttiin vuoteen 2016 tultaessa (Ruostetsaari 2017a). Poliittinen konsumerismi voidaan määritellä niiden kansalaisten toiminnaksi, jotka tekevät valintoja tuottajien, tuotteiden ja palveluiden välillä tarkoituksenaan muuttaa vastenmielisinä pitämiään institutionaalisia tai markkinakäytäntöjä. Heidän kulutusvalintansa perustuvat oikeudenmukaisuutta, reiluutta, oman tai perheen hyvinvointia ei-taloudellisessa mielessä koskeviin asenteisiin ja arvoihin samoin kuin yritysten ja julkisen vallan käytäntöjen eettiseen arviointiin. (Stolle ja Micheletti 2013, 39.)

Kansalaisten käsityksissä ”kuluttajien/kansalaisten” energiapoliittisesta vaikutusvallasta vuonna 2007 eri sukupuolten välillä ei ollut eroa. Sen sijaan tämän tahon vaikutusvallan suuremmaksi kuin muut arvioi vanhin ikäluokka eli 60 vuotta täyttäneet, maatalousyrittäjät ja eläkeläiset, kokonaan ammatillista koulutusta vailla olevat sekä SDP:n kannattajat. Vuoteen 2016 tultaessa kuluttajien/kansalaisten vaikutusvalta vahvistui eniten miesten, nuorimman ikäluokan eli 18–29-vuotiaiden, opiskelijoiden ja ylimpien ammattiryhmien eli johtavassa asemassa olevien ja ylempien toimihenkilöiden sekä ruotsalaisen kansanpuolueen ja keskustan kannattajien keskuudessa.

Myös kansalaisjärjestöjen osalta vaikutusvalta-arviot ovat ristiriitaiset. Kun kansalaiset arvioivat kansalaisjärjestöt 30. vaikutusvaltaisimmaksi vuonna 2007 ja 27. vaikutusvaltaisimmaksi vuonna 2016, energiaeliitin arvioissa kansalaisjärjestöt olivat huomattavasti vaikutusvaltaisempi instituutio (12. vuonna 2007 ja 20. vuonna 2016). Kansalaisjärjestöjen vaikutusvallan suhteen energiaeliitin ja kansalaisten arviot ovat kuitenkin lähentyneet merkittävästi: kun vuonna 2007 arvioiden välinen ero oli suurempi kuin yhdenkään muun instituution kohdalla (55 prosenttiyksikköä), vuosikymmentä myöhemmin se oli lähes kadonnut (3 prosenttiyksikköä).

Suomen energiapolitiikan valtarakenne näyttäisi nykyisin olen vielä tuottajakeskeisempi kuin vuosikymmentä aiemmin. Tähän viittaavat energiantuotantoyrityksiä ja metsäteollisuusyrityksiä koskevat vaikutusvalta-arviot. Metsäteollisuusyritykset eivät pelkästään käytä paljon energiaa tuotantoprosesseissaan, vaan ovat myös merkittäviä energiantuotantoyritysten omistajia. Energiantuotanto ei ole enää paperin ja sellun tuotannon sivutuote, vaan osana

normaalia toimintaansa metsäteollisuusyritykset tuottavat kaksi kolmasosaa Suomen uusiutuvasta energiasta (Jordan ja Pesonen 2017). Sekä energiantuotantoyritysten että metsäteollisuusyritysten vaikutusvalta näyttääkin kasvaneen. Kun kansalaiset arvioivat energiantuotantoyritykset kolmanneksi vaikutusvaltaisimmaksi instituutioksi vuonna 2007, vuosikymmentä myöhemmin tämä instituutio oli jo toiseksi vaikutusvaltaisimman. Energiaeliitin vastaavissa arvioissa metsäteollisuusyritykset nousivat neljänneltä sijalta kolmanneksi. Metsäteollisuusyritykset kansalaiset arvioivat 8. vaikutusvaltaisimmaksi vuonna 2007 ja seitsemänneksi vaikutusvaltaisimmaksi vuosikymmen myöhemmin. Energiaeliitin arvioissa tämä instituutio nousi vuosikymmenessä kuudennelta sijalta neljänneksi.

Energiaeliitin sisäistä samoin kuin sen ja kansalaisten välistä yksimielisyyttä vaikutusvaltakäsitysten suhteen voidaan mitata vastausvaihtoehtojen pohjalta muodostetulla *yhtenäisyysindeksillä*: (hyvin paljon vaikutusvaltaa % + melko paljon vaikutusvaltaa %) – (melko vähän vaikutusvaltaa % + hyvin vähän vaikutusvaltaa)/N. Mitä suurempi indeksiluku on, sitä yksimielisempi energiaeliitti tai kansalaiset ovat. Esimerkiksi jos kaikkien vastaajien mielestä eduskunnalla on hyvin tai melko paljon (tai vähän) vaikutusvaltaa, sen osalta indeksiarvoksi tulee 100. Energiaeliitin osalta indeksiarvoksi vuonna 2007 muodostui 61,9 ja vuonna 2016 55,6, kun taas kansalaisten osalta vastaavat indeksiarvot olivat 33,7 ja 32,4. Energiaeliitti on siten kansalaisia paljon yksimielisempi (tai kohesiivisempi) valtakäsitystensä suhteen. Asenteellinen yksimielisyys on vähentynyt sekä energiaeliitissä että kansalaisten keskuudessa vuoden 2007 jälkeen.

Asenteellista etäisyyttä energiaeliitin ja kansalaisten välillä voidaan mitata eri instituutioita koskevien vaikutusvalta-arvioiden keskipoikkeamalla. Tätä analyysiä – ja jatkossa seuraavia analyysejä – varten lasketaan yhteen hyvin tai melko paljon vaikutusvaltaa valinneiden osuudet (%) kaikkien instituutioiden osalta. Tällöin keskipoikkeamaksi energiaeliitin ja kansalaisten välille saadaan 18,2 vuonna 2007 ja 13,3 vuonna 2016. Asenteellinen etäisyys on siten vähentynyt energiaeliitin ja kansalaisten välillä valtakäsitysten suhteen, mikä tukee asetettua hypoteesia.

Kansalaisten valtakäsitykset ovat tilastollisesti riippuvaisia (Pearson Chi-Square <.05) ammatillisesta koulutustasosta 81 prosentissa instituutioista vuonna 2007 ja 34 prosentissa vuonna 2016. Koulu-

tuksen vaikutus valtakäsityksiin on siten vähentynyt. Akateemisesti koulutettujen näkemykset ovat lähempänä energiaeliitin näkemyksiä kuin vähemmän koulutettujen näkemykset. Tätä ei voi pitää yllätyksenä, koska useimmilla energiaeliittiin kuuluvista on yliopistollinen koulutus. Keskipoikkeama akateemisesti koulutettujen kansalaisten ja energiaeliitin välillä oli 15,2 vuonna 2007 ja 11,0 vuonna 2016, joten asenteellinen etäisyys on supistunut myös korkeasti koulutettujen ja energiaeliitin välillä.

Kansalaisten vaikutusvallan jakautumista koskevat käsitykset eivät riipu tilastollisesti pelkästään ammatillisen koulutuksen tasosta, vaan myös koulutusalaista. Vuonna 2007 tekniikan alan koulutuksen saaneiden kansalaisten valtakäsitykset olivat lähempänä energiaeliitin käsityksiä (keskipoikkeama 15,5) kuin luonnontieteellisen (15,7) tai humanistisen/taidealan (15,7) koulutuksen saaneiden käsitykset. Vuonna 2016 sitä vastoin humanistisen/taidealan koulutuksen saaneiden kansalaisten (11,8) valtakäsitykset olivat lähempänä energiaeliitin käsityksiä kuin luonnontieteellisen (12,1) tai teknillisen (12,8) koulutuksen saaneilla. Myös nämä tulokset viittaavat ammatillisen koulutuksen vähentyneeseen vaikutukseen kansalaisten valtakäsityksiin.

Sitä vastoin kansalaisten käsitykset energiapolitiikan vaikutusvallan jakautumisesta riippuvat tilastollisesti ($p < .05$) heidän ammattiasemastaan. Vuonna 2007 johtavassa asemassa toisen palveluksessa olevat kansalaiset olivat valtakäsityksiltään paljon lähempänä energiaeliittiä (keskipoikkeama 14,6) kuin koko väestö (18,2). Kun vuonna 2016 vastaavat keskipoikkeamaluvut olivat 12,1 ja 13,3, myös johtavassa asemassa olevien kansalaisten asenteellinen etäisyys energiaeliitistä on supistunut. Toiseksi korkeimman ammatillisen ryhmän, ylempien toimihenkilöiden, osalta vastaava etäisyys energiaeliitistä oli 15,6 vuonna 2007 ja 11,3 vuonna 2016.

Eri energialähteiden käyttö energian tuotannossa tulevaisuudessa

Energiaeliitin ja kansalaisten suhtautumista energiantuotannon eri vaihtoehtoihin selvitettiin strukturoidulla kysymyksellä: ”Mihin suuntaan seuraavien energialähteiden käyttöä tulisi kehittää Suomessa?”²² Kysymys oli muutoin sama molempina tutkimusvuosina sillä poikkeuksella, että vuoden 2016 kyselyssä ”tulevaisuus” oli operationalisoitu vuodeksi

Taulukko 2. Niiden osuus energiaeliitistä ja kansalaisista, jotka haluavat lisätä tuntuvasti tai jonkin verran eri energialähteiden käyttöä tulevaisuudessa Suomessa (%).

Energiälähde	2007			2016		
	Eliitti	Kansalaiset	Ero E-K	Eliitti	Kansalaiset	Ero E-K
Tuulivoima	96	87	9	74	77	-3
Biokaasu	96	69	27	88	74	14
Puu	96	64	32	77	52	25
Ydinvoima	84	43	41	43	22	29
Aurinkoenergia	76	91	-15	92	91	1
Vesivoima	66	65	1	54	60	-6
Turve	33	39	-6	12	22	-10
Maakaasu	25	43	-18	30	34	-4
Kivihiili	4	4	0	1	2	-1
Öljy	0	3	-3	1	2	-1
Yhtenäisyysindeksi*	70,5	53,8		62,3	53,7	
Asenteellinen etäisyys**			15,2			8,7
N	24	1180		93	1349	

* Yhtenäisyysindeksi: (lisätä tuntuvasti + lisätä jonkin verran) – (vähentää tuntuvasti + vähentää hieman + luopua kokonaan)/N.

** Asenteellista etäisyyttä energiaeliitin ja kansalaisten välillä suhteutumisessa eri energialähteisiin on mitattu keskipoikkeamalla.

2030. Vastausvaihtoehdot olivat ”lisätä tuntuvasti”, ”lisätä jonkin verran”, ”nykyisin sopiva”, ”vähentää hieman”, ”vähentää tuntuvasti”, ”luopua kokonaan” ja ”en osaa sanoa”.

Valtakäsitysten tavoitin energiaeliitti oli suhtautumisessa eri energialähteiden käyttöön kansalaisia paljon yksimielisempi eli kohesiivisempi. Yksimielisyyttä mittaavan yhtenäisyysindeksin arvot³ energiaeliitin osalta olivat 70,5 vuonna 2007 ja 62,3 vuonna 2016, kun taas kansalaisten osalta vastaavat indeksiarvot olivat 53,8 ja 53,7. Indeksiluvut kertovat siitä, että yksimielisyys on vähentynyt energiaeliitissä, mutta säilynyt käytännössä muuttumattomana kansalaisten keskuudessa.

Suurimmat erot energiaeliitin ja kansalaisten välillä koskivat ydinvoimaa, puuta ja biokaasua, joita kaikkia eliitti oli kansalaisia valmiimpi käyttämään tulevaisuuden energiantuotannossa. Suosituimpien energialähteiden joukko oli sama molempina tutkimusvuosina, mutta vuonna 2016 energiaeliitin ja kansalaisten näkemuserot olivat pienemmät kuin vuosikymmen aikaisemmin. Suurin erimielisyys energiaeliitin ja kansalaisten välillä on koko tutkimusperiodin koskenut ydinvoiman roolia energiantuotannossa. Ydinvoimaa koskeva erimielisyys on kuitenkin vähentynyt, mitä voidaan selittää sillä, että ydinvoiman lisärakentamisesta käytiin vilkasta keskustelua ennen kuin eduskunta teki vuonna 2010 kahden uuden ydinvoimalan rakentamisen mahdollistavat periaatepäätökset, kun taas vuonna 2016 ydinvoima oli huomattavasti vähemmän esillä julkisessa keskustelussa.

Vastaajaryhmien asenteellista etäisyyttä suhtautumisessa eri energialähteisiin voidaan mitata kes-

kipoikkeaman avulla. Vuonna 2007 energiaeliitin ja kansalaisten välinen keskipoikkeama oli 15,2 ja vuonna 2016 8,7. Energiaeliitin ja kansalaisten välinen asenteellinen etäisyys siten supistui myös suhtautumisessa eri energialähteiden käyttöön, mikä tukee asetettua hypoteesia.

Kansalaisten käsitykset eri energialähteiden roolista energiantuotannossa riippuivat tilastollisesti ($p < .05$) ammatillisesta koulutuksesta molempina tutkimusvuosina eräin poikkeuksin (2007: maakaasu, tuulivoima, aurinko-

energia; 2016: vesivoima, tuulivoima, biokaasu). Nämä ”poikkeavat” energialähteet olivat hyvin suosittuja kaikkien koulutusryhmien keskuudessa. Akateemisesti koulutetut kansalaiset olivat näkemyksiltään vähemmän koulutettuja lähempänä energiaeliittiä. Keskihajonta yliopistollisen koulutuksen saaneiden kansalaisten ja energiaeliitin välillä oli 14,7 vuonna 2007, mutta enää 6,1 vuonna 2016.

Kansalaisten käsitykset eri energialähteiden roolista riippuivat myös heidän koulutusalastaan. Teknillisen koulutuksen saaneet kansalaiset olivat lähempänä energiaeliittiä (keskipoikkeama 12,0 vuonna 2007; 5,9 vuonna 2016) kuin luonnontieteellisen (14,9; 8,4) ja humanistisen/taidealan (19,5; 11,2) koulutuksen saaneet. Tämä ei ole yllättävää, koska enemmistö energiaeliitistä molempina tutkimusvuosina oli saanut tekniikan alan koulutuksen, kun taas vain marginaalinen osa oli saanut humanistisen/taidealan koulutuksen.

Kansalaisten käsitykset riippuivat tilastollisesti ($p < .05$) heidän ammattiasemastaan viiden energialähteen osalta vuonna 2007 (ydinvoima, maakaasu, puu, öljy ja turve) ja seitsemän energialähteen kohdalla vuonna 2016 (öljy, ydinvoima, maakaasu, kivihiili, turve, tuulivoima ja aurinkoenergia). Kumpakin tutkimusvuotena johtavassa asemassa olevat kansalaiset olivat lähempänä energiaeliittiä (keskipoikkeama 13,7 vuonna 2007 ja 8,2 vuonna 2016) kuin koko väestö (15,2; 8,7). Toiseksi korkeimman ammattiryhmän, ylempien toimihenkilöiden, keskipoikkeama energiaeliitistä oli 14,9 vuonna 2007 ja 7,1 vuonna 2016.

Kun ydinvoima edustaa perinteistä energialähdettä ja tuulivoima puolestaan uutta ja nopeasti lisää-

tyvää energian tuotantomuotoa, on syytä erikseen tarkastella niiden kannatusta eri väestöryhmissä. Ydinvoiman käytön lisäämistä yleisimmin kannattivat vuosina 2007 ja 2016 korkeimmin koulutetut eli yliopistotutkinnon suorittaneet (55 prosenttia; 29 prosenttia) ja vähiten vuonna 2007 kokonaan ammatillista koulutusta vailla olevat (28 prosenttia) ja vuonna 2016 ammatillisen koulutuksen suorittaneet (18 prosenttia). Ammattiryhmittäin ydinvoiman käytön lisäämistä vuonna 2007 eniten kannattivat ylemmät toimihenkilöt (62 prosenttia) ja vähiten eläkeläiset (18 prosenttia), kun taas vuonna 2016 sitä kannattivat eniten johtavassa asemassa olevat (36 prosenttia) ja vähiten työntekijät (14 prosenttia).

Kysymys ydinvoiman käytöstä energian tuotannossa on voimakkaasti sukupuolisidonnainen: vuonna 2007 sen käytön lisäämistä kannatti miehistä 58 prosenttia, mutta naisista vain 27 prosenttia. Vuoteen 2016 tultaessa sen käytön lisäämistä kannattavien osuus miesten keskuudessa supistui 27 prosenttiyksikköä, mutta naisten keskuudessa vain 12 prosenttiyksikköä. Ydinvoiman suosio oli vuonna 2007 selvästi vähäisintä nuorimmassa, 18–29-vuotiaiden ikäluokassa. Vuoteen 2016 tultaessa ydinvoiman käytön lisäämistä kannattavien osuus ei juurikaan muuttunut tässä ikäluokassa, kun taas muissa ikäluokissa sen suosio romahti 23–28 prosenttiyksikköä. Puolueittain tarkasteltuna ydinvoiman käytön lisäämistä kannattavien osuus oli vuonna 2007 selvästi suurinta kokoomuksen (70 prosenttia) ja pienin vihreiden (18 prosenttia) kannattajien keskuudessa, mutta vuoteen 2016 mennessä tämä osuus supistui eniten ruotsalaisen kansanpuolueen (37 prosenttiyksikköä) ja kokoomuksen (31 prosenttiyksikköä) kannattajien joukossa.

Puolestaan tuulivoiman käytön lisäämistä vuonna 2007 yleisimmin kannattivat ammattikurssin suorittaneet (89 prosenttia) ja vähiten opisto- tai ammattikorkeakoulututkinnon suorittaneet (86 prosenttia). Vuonna 2016 sitä kannattivat eniten opisto- tai ammattikorkeakoulututkinnon suorittaneet (82 prosenttia) ja vähiten ammattikurssin suorittaneet (73 prosenttia). Kun ydinvoiman kannatus keskittyi ylimpään koulutusryhmään, tuulivoiman kannatus ei sitten keskittynyt systemaattisesti mihinkään koulutusryhmään. Ammattiryhmittäin tarkasteltuna tuulivoiman käytön lisäämistä vuonna 2007 kannattivat eniten opiskelijat (91 prosenttia) ja vähiten ylemmät toimihenkilöt (83 prosenttia), kun taas vuonna 2016 vahvinta kannatus oli alempien toimi-

henkilöiden (82 prosenttia) ja heikointa työttömien (58 prosenttia) keskuudessa. Tuulivoiman kannatus ei siten keskittynyt tutkimuskaudella ydinvoiman tavoin ylimpiin ammattiryhmiin.

Ydinvoimata poiketen tuulivoiman käyttö ei ollut sukupuolisidonnainen vuonna 2007: naisista sen käytön lisäämistä kannatti 88 prosenttia ja miehistä 86 prosenttia. Vuoteen 2016 tultaessa sukupuolten väliset erot kuitenkin kasvoivat voimakkaasti: sen käytön lisäämistä kannattavien osuus supistui miesten keskuudessa 14 prosenttiyksikköä, mutta naisten joukossa vain 6 prosenttiyksikköä. Iän vaikutus tuulivoiman kannatukseen oli vähäinen sen ollessa molempina tutkimusajankohtina suurinta 30–44-vuotiaiden keskuudessa. Puolueittain tarkasteltuna tuulivoiman käytön lisäämistä kannattavien osuus oli vuonna 2007 suurin vihreiden (98 prosenttia), vasemmistoliiton (95 prosenttia) ja perussuomalaisen (95 prosenttia) kannattajissa, mutta vähäisintä ”ydinvoimapuolue” kokoomuksen kannattajissa (78 prosenttia). Vuoteen 2016 mennessä tämä osuus supistui eniten, 19 prosenttiyksikköä, perussuomalaisten kannattajien joukossa. Perussuomalaiset poliitikot ovatkin voimakkaasti kritisoineet tuulivoiman käyttöä sen väitettujen terveyshaittojen (infraäänien) vuoksi. Myös vuonna 2016 tuulivoiman käytön lisäämisen kannatus oli vähäisintä kokoomuksen kannattajissa (67 prosenttia).

Eri tekijöiden rooli ratkaistaessa energian tuotannon ja käytön aiheuttamia ympäristöongelmia

Seuraavaksi tarkastellaan kansalaisten ja kuluttajien roolia energiapolitiikan päätöksenteossa suhteessa kansallisiin ja kansainvälisiin toimijoihin ja toimiin. Kansalaisille esitettiin seuraava strukturoitu kysymys molempina tutkimusvuosina, mutta energiaeliitille vain vuonna 2016: ”Kuinka tärkeässä asemassa seuraavat tahot/toimet nähdäksesi ovat pyrittäessä ratkaisemaan energian tuotannon ja käytön aiheuttamia ympäristöongelmia?” Vastausvaihtoehdot olivat ”erittäin tärkeässä”, ”melko tärkeässä”, jokseenkin merkityksettömässä”, ”täysin merkityksettömässä” ja ”en osaa sanoa”.

Sekä kansalaiset että energiaeliitti pitivät uutta teknologiaa tai uusia keksintöjä, esimerkiksi energiatuotannossa, tärkeimpänä toimena energiantuotannon ja käytön aiheuttamien ympäristöongelmien

Taulukko 3. Niiden osuus, jotka pitävät eri tahojen tai toimien roolia erittäin tai melko tärkeänä ratkaistaessa energian tuotannon ja käytön aiheuttamia ympäristöongelmia (%)

Tahot/toimet	2007		2016	
	Kansalaiset	Eliitti	Kansalaiset	Ero E-K
Uusi teknologia/uudet keksinnöt (esim. energiantuotannossa)	93	97	89	8
Suurten kehittyvien maiden, kuten Kiinan ja Intian ratkaisut	87	97	86	11
Kansainvälisten suuryritysten toimet	86	89	85	4
Laaja-alaiset, sitovat kansainväliset ympäristösopimukset	85	92	83	9
Suomen kansalliset toimet ja poliittiset päätökset	84	85	86	-1
Yritysten, markkinoiden tai talouselämän toimet yleensä	84	91	81	10
Euroopan unionin ratkaisut ja ilmastopoliittikka	83	95	81	14
Yhdysvaltojen ratkaisut ja ilmastopoliittikka	82	94	76	18
Yksittäisten kuluttajien toimet ja valinnat	75	71	73	-2
Yksittäisten kansalaisten toimet ja valinnat	67	63	62	1
Kansalliset valistuskampanjat	63	55	56	-1
Ympäristöjärjestöjen toimet	52	47	49	-2
Kansalaisliikkeiden toimet	41	45	37	8
Yhtenäisyysindeksi *	57,6	58,3	54,0	
Asenteellinen etäisyys **				6,8
N	1146	93	1275	

* Yhtenäisyysindeksi: (erittäin tärkeä % + melko tärkeä %) – (jokseenkin merkityksetön % + täysin merkityksetön %)/N.

** Asenteellista etäisyyttä energiaeliitin ja kansalaisten välillä arvioissa eri toimijoiden ja toimien roolista ympäristöongelmien ratkaisemisessa on mitattu keskiarvoilla.

ratkaisemisessa, mikä heijastaa suomalaisten vankkaa luottamusta tieteeseen ja teknologiaan (esim. Tiedebarometri 2016). Huomionarvoista on, että molemmat vastaajaryhmät korostivat yksittäisten *kuluttajien* toimien ja valintojen merkitystä ympäristöongelmien ratkaisemisessa enemmän kuin yksittäisten *kansalaisten* toimia ja valintoja. Tämän voidaan tulkita heijastavan poliittisen konsumerismin kannatusta. Suomalaiset pitävät yksilöllisiä kulutusvalintoja ja kollektiivisia kanavia eli ympäristöjärjestöjä ja kansalaisliikkeitä jopa tärkeimpinä keinoina energiapolitiikkaan vaikuttamisessa kuin äänestämistä vaaleissa kansalaisen ominaisuudessa (Ruostetsaari 2017a).

Vuonna 2016 energiaeliitti painotti kansalaisia enemmän useimpien toimijoiden ja toimien roolia. Suurimmat erot energiaeliitin ja koko väestön välillä koskivat kansainvälisen tason toimia eli Yhdysvaltojen ja EU:n ratkaisuja ja ilmastopoliittikkaa, joiden roolia ympäristöongelmien ratkaisemisessa eliitti painotti kansalaisia selvästi enemmän. Vuosien 2007 ja 2016 välillä kansalaisten näkemykset eri tahojen ja toimien roolista ovat muuttuneet hyvin vähän.

Energiaeliitin sisäistä ja kansalaisten keskinäistä yksimielisyyttä suhtautumisessa eri toimijoiden ja toimien tärkeyteen ympäristöongelmien ratkaisemisessa voidaan jälleen mitata yhtenäisyysindeksillä: (erittäin tärkeä % + melko tärkeä %) – (jokseenkin merkityksetön % + täysin merkityksetön %)/N. Kansalaisten osalta indeksiarvo oli 57,6 vuonna 2007 ja 54,0 vuonna 2016 ja energiaeliitin osalta 58,3 vuonna 2016. Kansalaisten keskuudessa yksimielisyys siten

väheni ollen molempina tutkimusvuosina vähäisempää kuin eliitin keskuudessa vuonna 2016.

Ympäristöongelmien ratkaisemisen osalta kansalaiset eivät ole homogeeninen kokonaisuus. Sosioekonomisella taustalla on vaikutusta kansalaisten suhtautumiseen eri toimijoiden ja toimien rooliin ympäristöongelmien ratkaisemisessa. Ensinnäkin kansalaisten näkemykset eri tekijöiden roolista ympäristöongelmien ratkaisemisessa, lukuun ottamatta yksittäisten kuluttajien ja kansalaisten

toimia ja valintoja, riippuivat tilastollisesti ($p < .05$) ammatillisesta koulutuksesta. Keskiarvo keama akateemisen koulutuksen saaneiden kansalaisten ja energiaeliitin välillä oli 4,5, mikä on pienempi kuin eliitin ja koko väestön välinen ero (6,9).

Kansalaisten käsitykset riippuivat tilastollisesti myös koulutuslaskusta lukuun ottamatta uuden teknologian tai uusien keksintöjen roolia, mikä selittyy sillä, että tämä keino oli suosituin keino ympäristöongelmien ratkaisemiseksi kansalaisten (ja eliitin) keskuudessa. Yllättäen tekniikan alan koulutuksen saaneet kansalaiset erosivat energiaeliitistä (keskiarvo keama 9,0) enemmän kuin luonnontieteellisen (4,8) ja humanistisen/taidealan (6,7) koulutuksen saaneet kansalaiset, vaikka useimmilla energiaeliittiin kuuluvilla on tekniikan alan koulutus. Toisin sanoen tekniikan koulutuksen saaneet kansalaiset kokivat useimmat keinot energiantuotannon ja -käytön aiheuttamien ympäristöongelmien ratkaisemisessa vähemmän tärkeinä kuin muiden alojen koulutuksen saaneet. Tämä voi selittyä sillä, että kun energiaeliitissä ympäristöongelmien ratkaiseminen nähdään poliittisena realiteettina, energiantuotannon välttämättömänä reunaehtona, tekniikan alan koulutuksen saaneet voivat tarkastella energian tuotantoa lähinnä teknisenä kysymyksenä.

Kansalaisten näkemykset eri tahojen tai toimien roolista ympäristöongelmien ratkaisemisessa riippuivat tilastollisesti ($p < .05$) heidän ammatillisesta asemastaan, lukuun ottamatta yksittäisten kansalaisten ja kuluttajien valintoja ja toimia, kansallisia valistuskampanjoita ja Suomen kansallisia toimia ja

poliittisia päätöksiä. Tätä voidaan ainakin osittain selittää sillä, että vaikka poliittisen konsumerismin kannatuksen on havaittu yleisesti liittyvän korkeaan koulutukseen (Stolle ja Micheletti 2013, 41–42), Suomessa ammatillisen koulutuksen ei ole havaittu vaikuttaneen poliittisen konsumerismin kannatukseen kansalaisten keskuudessa energiapolitiikkaan vaikuttamisen keinona vuosina 2017 ja 2016 (Ruostesaari 2017a). Kulutusvalintojen tavoin valistuskampanjat voidaan nähdä poliittisen konsumerismin muotoina (Stolle ja Micheletti 2013). Keski-poikkeama johtavassa asemassa olevien kansalaisten ja energiaeliitin oli niinkin pieni kuin 5,1, kun taas eliitin ja ylempien toimihenkilöiden välinen poikkeama oli selvästi suurempi, 6,9.

Kun kansalaisten käsitykset yksittäisten kansalaisten ja kuluttajien roolista ympäristöongelmien ratkaisemisessa eivät riipu tilastollisesti heidän koulutustasostaan ja ammattiasemastaan, on syytä tarkastella sukupuolen, iän ja puoluekannan vaikutusta. Aiemmissa tutkimuksissa poliittisen konsumerismin kannatuksen on havaittu keskittyvän korkeasti koulutettujen ohella naisiin, nuoriin ja vasemmistopuolueiden kannattajiin (Stolle ja Micheletti 2013). Suomessa vihreiden kannattajista 69 prosenttia samastuu poliittiseen vasemmistoon (Pitkänen ja Westinen 2016).

Naiset korostivat sekä kuluttajien että kansalaisten roolia ympäristöongelmien ratkaisemisessa miehiä enemmän molempina tutkimusvuosina. Ikäryhmittäin tarkasteltuna kuluttajien ja kansalaisten roolia painotti eniten nuorin ikäryhmä, 18–29-vuotiaat sillä poikkeuksella, että vuonna 2016 kansalaisten roolia painottikin eniten vanhin ikäryhmä eli 60 vuotta täyttäneet. Sitä vastoin erot eri puolueiden kannattajien välillä olivat suuremmat. Kuluttajien roolia painottivat vuonna 2007 eniten vihreiden ja vähiten perussuomalaisten kannattajat, mutta vuonna 2016 eniten ruotsalaisen kansanpuolueen ja vihreiden kannattajat ja vähiten perussuomalaisten kannattajat. Puolestaan kansalaisten toimia ja valintoja korostivat eniten molempina tutkimusvuosina kristillisdemokraattien kannattajat ja vähiten vuonna 2007 kokoomuksen ja vuonna 2016 perussuomalaisten ja kokoomuksen kannattajat.

Kun energiaeliitiltä ei kysytty vuonna 2007 eri toimijoiden ja toimien roolista ympäristöongelmien ratkaisemisessa, tältä osin ei voida suoraan arvioida eliitin ja kansalaisten etäisyyden muutosta vuosina 2007–2016. Keski-poikkeama energiaeliitin ja kansalaisten välillä oli 6,8 vuonna 2016, mikä oli pienempi kuin valtakäsitysten (13,3) tai energialähteiden käytön (8,7) osalta samana vuonna. Ympäristöongelmien ratkaisemisen keinot jakavat siten energiaeliittiä ja kansalaisia vähemmän kuin muut tutkimuksen kohteena olevat teemat. Kun energiaeliitin ja kansalaisten valtakäsityksiä ja energialähteiden käyttöä koskeva asenteellinen etäisyys supistui vuosina 2007–2016, saman trendin voidaan varovaisesti olettaa koskeneen myös ympäristöongelmien ratkaisemisen keinoja. Tämä ei suoranaisesti tue hypoteesia, mutta mikä tärkeintä, se ei myöskään kumoa sitä.

Johtopäätökset ja pohdinta

Tämän artikkelin tutkimustehtävänä oli kartoittaa, onko energiaeliitin (pääöksentekijät ja asiantuntijat) ja kansalaisten välinen energiapolitiikkaa koskeva asenteellinen etäisyys muuttunut vuosien 2007 ja 2016 välillä. Hypoteesina oli oletus, että energiaeliitin ja kansalaisten energiapolitiikkaa koskeva asenteellinen etäisyys ei ole kasvanut Suomessa vuosina 2007–2016. Hypoteesi perustui siihen, että merkittävät yhteiskunnalliset muutokset eli Suomen ajautuminen lamaan vuoden 2007 jälkeen ja poliittisen järjestelmän legitimeettiä koetellut vaalirahoituskandaali eivät kohdistuneet suoraan energiapolitiikkaan. Hypoteesia testattiin kolmen tutkimuskysymyksen avulla, jotka kohdistuivat sekä energiaeliitin sisäiseen että sen ja kansalaisten väliseen asenteelliseen yksimielisyyteen.

Hypoteesi sai pääosin tukea aineistossa. Asenteellinen etäisyys energiaeliitin ja kansalaisten välillä supistui suhtautumisessa vaikutusvallan jakautumiseen energiapolitiikan päätöksenteossa ja eri energialähteiden käyttöön tulevaisuuden energiantuotannossa. Myöskään asenteellinen etäisyys suhtautumisessa energian tuotannon ja käytön aiheuttamien ympäristöongelmien ratkaisemisen keinoihin ei näytä kasvaneen, joten hypoteesi ei kumoudu.

Vuodesta 2007 lähtien energiaeliitti on ollut paljon yksimielisempi, kohesiivisempi kuin koko väestö suhtautumisessa energiapolitiittisen vaikutusvallan jakautumiseen ja eri energialähteiden käyttöön energian tuotannossa. Energiaeliitin koheesio on kokonaisuudessaan vähentynyt, kun taas koko väestössä koheesio on vähentynyt suhtautumisessa energiapolitiittisen vaikutusvallan jakautumiseen ja eri keinojen

rooliin ympäristöongelmien ratkaisemisessa, mutta säilynyt ennallaan suhtautumisessa eri energialähteiden käyttöön energian tuotannossa.

Kansalaisten sosioekonominen tausta kuitenkin vaikuttaa energia-asenteisiin: parempiosaiset suomalaiset eli akateemisesti koulutetut ja johtavassa asemassa toimivat ovat asenteellisesti lähempänä energiaeliittiä kuin koko väestö. Kuitenkaan edes tasoltaan ja alaltaan yhtenäinen koulutustausta ei synnytä identtisiä energia-asenteita. Myöskään iän vaikutus energia-asenteisiin ei ole suoraviivainen, kun taas sukupuoli ja puoluekanta erottelevat suomalaisia varsin voimakkaasti energia-asioissa, erityisesti ydinvoiman osalta. Tämän tutkimuksen tulokset kertovat näin ollen siitä, että kansaa ja eliittiä ei ole olemassa homogeenisinä kokonaisuuksina, mikä ajoittain unohtuu julkisessa ja akateemisessakin keskustelussa.

Kun energiaeliitin koheesio ja asenteellinen etäisyys energiaeliitin ja kansalaisten välillä ovat vähentyneet vuodesta 2007, johtopäätöksenä on, että Suomen energiapolitiikan valtarakenne on siirtynyt eksklusiivisen eliittirakenteen suunnasta fragmentoituneeseen suuntaan. Kun tiiviisti integroidun ja kohesiivisen eliittirakenteen voidaan nähdä vähentävän eliittien välistä kilpailua ja niiden responsiivisuutta kansalaisiin nähden (Ruostetsaari 2015), energiapolitiikassa tapahtunutta muutosta voidaan pitää positiivisena demokratian toimivuuden näkökulmasta tarkasteltuna.

Energiaeliitin fragmentoitumista voi osaltaan selittää se, että vuosien 2007 ja 2016 energiaeliittien kokoonpanot eivät ole täysin identtiset, joskin energia-alan keskeisimmät vaikuttajaryhmät sisältyvät molempiin kokoonpanoihin. Ne eivät voikaan olla täysin identtiset, koska energiaeliitit on konstruoitu institutionaalisten asemien lähestymistavalla, joka ottaa huomioon energia-alan toimijakentässä tapahtuneet muutokset. Erityisesti panostukset bio- ja aurinkoenergiaan ja tuulivoimaan ovat tuoneet alalle uusia toimijoita, minkä seurauksena energia-alan toimijakentän intressit ovat aikaisempaa heterogeenisemmät. Energia-alalla tapahtunut kehitys siten osaltaan tukee johtopäätöstä energiaeliitin fragmentoitumisesta, vaikka energiapolitiikan valtarakenteen tuottajakeskeisyys näyttää jopa lisääntyneen.

Kun energiaeliitin ja kansalaisten välinen asenteellinen etäisyys on vähentynyt vuodesta 2007 lähtien, muuttuneet taloudelliset ja poliittiset suhdanteet eivät siten näytä vaikuttaneen energia-asenteisiin.

Tämä tulos on yhdenmukainen aiempien tutkimustulosten kanssa. Tutkijat ovat testanneet, vaikuttavatko yhteiskunnalliset olosuhteet, kuten talouskasvu, kansalaisten tyytyväisyyteen julkista valtaa kohtaan. Vaikka muutokset poliittisten instituutioiden nauttimassa kannatuksessa näyttäivät joskus ajoittuvan taloudellisesti vaikeisiin aikoihin, systemaattiset analyysit ovat säännöllisesti kyseenalaistaneet taloudellisten olosuhteiden vaikutuksen. Harjoitetun politiikan tulosten on havaittu selittävän heikosti yleistä luottamusta poliittisia instituutioita kohtaan. (Pharr ja Putnam 2000.) On kuitenkin havaittu, että kansalaisten käsitykset kansantaloudesta vaikuttavat enemmän heidän äänestyskäyttäytymiseensä kuin tosiasialliset muutokset makrotaloudessa (Evans 2004). Suomea koskevassa tutkimuksessa on havaittu, että kansalaisten arvioissa poliittisten instituutioiden yhteiskunnallinen vaikutusvalta kasvaa lama-aikana (1991–1993, 2008–2011) ja heikkenee talouskasvun vallitessa (1994–2007). Taloudellisten instituutioiden vaikutusvallan kansalaiset arvioivat päinvastoin heikkenevän lama-aikana ja vahvistuvan talouskasvun kaudella. (Ruostetsaari 2015.)

Energiaeliitin ja kansalaisten verraten vahvaa energiapolitiikkaa koskevaa konsensusta voidaan ensinnäkin selittää Suomen (energia)poliittisella kulttuurilla, jota ovat leimanneet yhtäältä kansalaisten laimea vaaliosallistuminen, energiakysymysten vähäinen vaikutus heidän äänestyskäyttäytymiseensä ja heikko kansalaispätevyys, mutta toisaalta vahva, jopa kasvava luottamus asiantuntijainstituutioita ja teknologiaa kohtaan. Tämä asenteiden omintakeinen yhdistelmä on eristänyt energiapolitiikkaa negatiivisten yhteiskunnallisten muutosten, kuten talouslaman ja poliittisten skandaalien vaikutuksilta ja ylläpitänyt energiaeliitin legitimeettiä kansalaisten keskuudessa. Tällainen asenneilmasto on luonut erityisen mahdollisuusrakenteen energiapolitiikan tekemiselle mahdollistaen kansainvälisessä vertailussa poikkeuksellisen ydinvoiman lisärakentamisen ja pitkällä olevan käytetyn ydinpolttoaineen loppusijoitusprosessin.

Suomalaisten suhtautumisessa energiapolitiikkaan esiintyy häivedemokratian (*stealth democracy*) piirteitä. Tämän demokratiamuodon kannattajat eivät halua vahvistaa osallistuvaa demokratiaa tai näyttelä rutiininomaisesti aktiivista roolia päätöksenteossa ja tuottaa syötteitä päätöksentekijöille tai valvoa heitä. Häivedemokratian mukaan kansalaisten asenteisiin ja tyytymättömyyteen julkista valtaa kohtaan

vaikuttavat enemmän julkisen vallan toimintatavat eli prosessit kuin sen harjoittaman politiikan sisältö. Kansalaiset karttavat itsekkäitä poliitikkoja, eivät asiantuntijoita ja eliittejä, julkisen vallan käyttäjinä. Elinkeinoelämää ja julkista hallintoa edustavat asiantuntijat häivedemokratian kannattajat kokevat yhtä legitimeinä päätöksentekijöitä kuin vaaleilla valitut poliitikot. (Hibbing ja Theiss-Morse 2005; ks. myös Bengtsson ja Mattila 2009.)

Tämän tutkimuksen aineiston perusteella kansalaiset preferoivat enemmän asiantuntijoiden kuin vaaleilla valittujen poliitikkojen osallistumista energiapolitiikan *päätöksentekoon*, kun taas energiaeliitti korostaa poliitikkojen roolia enemmän kuin koko väestö. Kansalaiset kannattavat siten eliittiä enemmän asiantuntijakeskeistä päätöksentekoprosessia. Yritysten ja elinkeinoelämän järjestöjen roolia päätöksenteossa energiaeliitti korostaa kuitenkin kansalaisia hieman enemmän. Niin ikään häivedemokratialle tyypillistä piirrettä, konsensuksen ja neuvotteluiden tärkeyttä ja konfliktien välttämistä, kansalaiset painottavat selvästi enemmän kuin energiaeliitti. Häivedemokratian kannatus on vähän kasvanut vuodesta 2007 lähtien sekä energiaeliitin jäsenten että kansalaisten keskuudessa, joskin enemmän energiaeliitissä kuin koko väestössä. (Ruostetsaari 2017b.)

Selitystä suomalaisen energiaeliitin ja koko väestön väliselle verraten vahvalle energiakonsensukselle voidaan etsiä myös harjoitetun energiapolitiikan sisällöstä tai tuloksista. Suomessa ydinvoimalat ovat toimineet hyvin kansainvälisen vertailun valossa, joskin viidennen ydinvoimalan käyttöönotto tulee myöhästymään vähintään 10 vuotta alkuperäisestä aikataulusta. Vaikka liikennepolttoaineiden hinnat ovat Suomessa verraten korkeat kansainvälisen vertailun valossa korkean verotuksen takia (esim. dieselin kuluttajahinta 28 EU-maassa 1,13 €/litra, Suomessa 1,23 €/litra vuonna 2015), sähkön hinta on meillä pysynyt matalana. Suomessa kotitalouksien käyttämän sähkön keskihinta oli vuonna 2015 ostovoimaan suhteutettuna yksi halvimmista (0,153 €/kWh) EU-maiden ryhmässä (EU-28 0,211 €/kWh. (Eurostat 2016.) Tästä huolimatta Energiategollisuus ry:n tekemän kyselyn mukaan yli puolet suomalaisista pitää sähkön hintaa korkeana, jopa korkeampana kuin keskimäärin muissa EU-maissa (Talous-sanomat 2013). Tällä asenneilmastolla on todennäköisesti ollut vaikutusta suomalaisten käyttäytymiseen: sähköyhtiötään vaihtaneiden osuus kasvoi 26 prosentista vuonna 2007 52 prosenttiin vuonna 2016,

vaikka kotitalouksien sähkölaskussa verojen ja siirtomaksun osuus on noin kaksi kolmasosaa, joihin sähkönmyyjien kilpailutuksella ei voi vaikuttaa.

Vähäinen asenteellinen etäisyys energiaeliitin ja kansalaisten välillä viittaa siihen, että suomalaiset ovat esimerkiksi amerikkalaisten ja ranskalaisten tavoin herkistyneempiä julkisen vallan toimintavoille eli politiikkaprosesseille kuin politiikan sisällölle (Hibbing ja Theiss-Morse 2005, 25, 36). Tähän liittyy edustuksellisuuteen kohdistuvien odotusten muuttuminen. Edustajilta odotetaan yhä vähemmän asioiden ajamista tai aatetoveruutta, mutta yhä enemmän empatiaa ja läsnäoloa. Vallankäyttäjiltä odotetaan ”läsnäolon politiikkaa”, että he osoittavat kykynsä jakaa ja huomioida sekä osoittaa herkyyttään kansalaisten arkipäivän koitoksille. (Rosanvallon 2013, 26, 279.) Energia-asenteissa tämä näkyy siinä, että energiapolitiikkaan vaikuttamisen keinona suomalaiset luottavat enemmän omiin kulutusvalintoihinsa kuin eduskuntavaalien ja edustuksellisen demokratian kautta vaikuttamiseen. Onkin olemassa ilmeinen tarve tutkimuksille, joissa verrataan toisiinsa päätöksentekijöiden, asiantuntijoiden ja kansalaisten käsityksiä politiikkatuotoksista (päästösten sisältö ja niiden vaikutukset eri toimijoihin) ja päätöksentekoprosesseista (menettelytavat ja osallistuvat tahot) yhteiskuntapolitiikan eri sektorilla.

KIITOKSET

Tutkimusta on rahoittanut Suomen Akatemian yhteydessä toimiva Strategisen tutkimuksen neuvosto, projekti ”Siirtyminen resurssitehokkaaseen ja ilmastoneutraaliin sähköjärjestelmään” (EL-TRAN).

VIITTEET

¹ Kauppa- ja teollisuusministeriö ja työministeriö yhdistettiin vasta 1.1.2008 työ- ja elinkeinoministeriöksi.

² Energian kokonaiskulutus energialähteittäin jakautui Suomessa seuraavasti vuonna 2015: puupolttoaineet 25,6 % (20,5 % vuonna 2007), öljy 23,9 % (24,6 %), ydinvoima 18,7 % (16,7 %), kivihiili 8,0 % (13,0 %), maakaasu 6,1 % (10,0 %), vesivoima 4,6 % (3,5 %), sähkön nettotuonti 4,5 % (3,1 %), turve 4,1 % (6,9 %), tuulivoima 0,6 % (~0 %) ja muut 3,8 % (1,7 %) (SVT 2007; 2016a).

³ Yksimielisyyttä energiaeliitin ja kansalaisten keskuudessa sekä niiden välillä on mitattu indeksillä: (lisätä tuntuvasti + lisätä jonkin verran) – (vähentää tuntuvasti + vähentää hieman + luopua kokonaan)/N.

LÄHTEET

- Bengtsson, Åsa ja Mattila, Mikko. 2009. Direct democracy and its critics: Support for direct democracy and 'stealth democracy' in Finland. *West European Politics* 32: 5, 1031–1048.
- Borg, Sami ja Moring, Tom. 2005. Vaalikampanja. Teoksessa Heikki Paloheimo (toim.), *Vaalit ja demokratia Suomessa*. Helsinki: WSOY, 47–72.
- Burton, Michael ja Higley, John. 2001. The study of political elite transformations. *International Review of Sociology* 11:2, 181–199.
- Chubb, John E. 1983. *Interest groups and the bureaucracy: The politics of energy*. Stanford: Stanford University Press.
- Dogan, Mattei ja Higley, John (toim.). 1998. *Elites, crises and the origins of regimes*. Oxford: Rowman & Littlefield.
- Etzioni-Halevy, Eva. 1993. *The elite connection: Problems and potential of Western Democracy*. Cambridge: Polity Press.
- Eurostat. 2015. Quality of life in Europe – facts and views – governance. http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Quality_of_life_in_Europe_-_facts_and_views_-_governance&oldid=270643#Trust_in_institutions_and_trust_in_others. Viitattu 6.1.2017.
- Eurostat. 2016. Energy, transport and environment factors. <http://ec.europa.eu/eurostat/documents/3217494/7731525/KS-DK-16-001-EN-N.pdf/cc2b4de7-146c-4254-9521-dcbd6e6fafa6>. Viitattu 6.1.2017.
- Evans, Jocelyn A. J. 2004. *Voters and voting: An introduction*. London: Sage.
- Fischer, Frank. 1990. *Technocracy and the politics of expertise*. London: Sage.
- Gaventa, John ja Tandon, Rajesh. 2010. *Globalizing citizens: New dynamics of inclusion and exclusion*. London: Zed Books.
- Helsingin Sanomat. 2017. Budjetissa ei vielä jaeta talouskasvun hedelmiä, *Helsingin Sanomat*, 8.8., A10. August 8, A10.
- Hertz, Rosanna ja Imber, Jonathan B. (toim.). 1995. *Studying elites using qualitative methods*. London: Sage.
- Hibbing, John R. ja Theiss-Morse, Elizabeth. 2005. *Stealth democracy: Americans' beliefs about how government should work*. New York: Cambridge University Press.
- Higley, John ja Moore, Gwen. 1981. Elite integration in the United States and Australia. *American Political Science Review* 75:3, 581–597.
- Higley, John ja Moore, Gwen. 2001. Political elite studies at the year 2000: Introduction. *International Review of Sociology* 11:2, 175–180.
- Hoffman-Lange, Ursula. 1987. Surveying national elites in the Federal Republic of Germany. Teoksessa George Moyser ja Margaret Wagstaffe (toim.), *Research methods for elite studies*. London: Allen & Unwin, 27–47.
- Jordan, Kari ja Pesonen, Jussi. 2017. Vähäisempi sääntelyriski houkuttelisi investointeja. *Helsingin Sanomat* 13.1.2017.
- Kantola, Anu. 2011. Tyhjää vai täyttä julkista elämää? Teoksessa Anu Kantola (toim.), *Hetken hallitsijat*. Helsinki: Gaudeamus, 164–179.
- Kestilä-Kekkonen, Elina. 2014. Puoluedemokratian haasteet. Teoksessa Tuomas Forsberg ja Tapio (toim.), *Politiikan muutos*. Tampere: Vastapaino, 41–76.
- King, Gary, Keohane, Robert O. ja Verba, Sidney. 1994. *Designing social inquiry*. Princeton: Princeton University Press.
- Kuisma, Markku ja Keskisarja, Teemu. 2012. *Erehtymättömät. Tarina suuresta pankkisadasta ja liikepankeista Suomen kohta-*
- loissa*. Helsinki: WSOY.
- Kunelius, Risto, Noppari, Elina ja Reunanen, Esa. 2009. *Media vallan verkoissa*. Tiedotusopin laitos, julkaisuja, sarja A 112. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Lassila, Matti. 2017. *Kyselytutkimus Tampereen lukiolaisten energiatiedoista ja -asenteista*. Ympäristö- ja energiatekniikan diplomityö. Tampere: Tampereen teknillinen yliopisto.
- Lemola, Tarmo. 2004. Tiede- ja teknologiapolitiikan muutostarpeet. Teoksessa Tarmo Lemola ja Petri Honkanen (toim.), *Innovaatiopolitiikka. Kenen hyväksi, keiden ehdoilla?* Helsinki: Gaudeamus, 290–303.
- Litmanen, Tapio ja Kojo Matti. 2011. Not excluding power: The dynamics and stability of nuclear power policy arrangements in Finland. *Journal of Integrative Environmental Sciences* 8:3, 171–194.
- Lukes, Steven. 1992. Introduction. Teoksessa Steven Lukes (toim.), *Power*. Oxford: Blackwell, 1–18.
- Meisel, James. 1958. *The myth of the ruling class: Gaetano Mosca and the "elite"*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Micheletti, Michele. 2003. *Political virtue and shopping: Individuals, consumerism, and collective action*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Mills, C. Wright. 1956. *The power elite*. New York: Oxford University Press.
- Mosca, Gaetano. 1939. *The ruling class*. New York & London: McGraw-Hill.
- Norris, Pippa. 2011. *Democratic deficit: Critical citizens revisited*. New York: Cambridge University Press.
- Pharr, Susan J. ja Putnam Robert D. 2000. *Disaffected democracies*. Princeton: Princeton University Press.
- Pitkänen, Ville ja Westinen Jussi. 2016. *Miksi hallitukset kompuroivat?* Helsinki: e2.
- Pohjola, Matti. 2010. Taantuma ei ollut ennätyksellisen syvä. *Helsingin Sanomat* 1.12.2010.
- Prontera, Andrea. 2009. Energy policy: Concepts, actors, instruments and recent developments. *World Political Science Review* 5:1, 1–30.
- Rapeli, Lauri. 2010. *Tietääkö kansa? Kansalaisten politiikkatietämys teoreettisessa ja empiirisessä tarkastelussa*. Annales Universitatis Turkuensis, Ser. C, Tom 296. Turku: Turun Yliopisto.
- Rask, Mikko. 2008a. *Expansion of expertise in the governance of science and technology*. Helsinki: National Consumer Research Centre.
- Rask, Mikko. 2008b. Expanding expertise in science and technology decision making. *Futura* 27:3, 76–81.
- Rosanvallon, Pierre. 2013. *Demokraattinen oikeutus. Puolueettomuus, refleksisyys, läheisyys*. Tampere: Vastapaino.
- Rucht, Dieter. 1997. The impact of anti-nuclear power movements in international comparison. Teoksessa Martin Bauer (toim.), *Resistance to new technology: Nuclear power, information technology and biotechnology*. Cambridge: Cambridge University Press, 277–292.
- Ruostetsaari, Ilkka. 2008. Governance and political consumerism in Finnish energy policy-making. *Energy Policy* 37:1, 102–110.
- Ruostetsaari, Ilkka. 2010. Changing regulation and governance of Finnish energy policy-making: New rules but old elites? *Review of Policy Research* 27: 3, 273–297.
- Ruostetsaari, Ilkka. 2013. Citizen involvement and the role of experts in Finnish energy policy-making. *International Journal*

- of Energy Engineering* 3:1, 12–22.
- Ruostetsaari, Ilkka. 2015. *Elite recruitment and coherence of the inner core of power in Finland: Changing patterns during the economic crises of 1991–2011*. Lanham: Lexington Books.
- Ruostetsaari, Ilkka. 2017a. Political consumerism and the Finnish energy policy amidst deteriorating economic and political fluctuations in 2007–2016. Tampere: University of Tampere, Forthcoming.
- Ruostetsaari, Ilkka. 2017b. Stealth democracy, elitism, and citizenship in Finnish energy policy. *Energy Research & Social Science* 34, 93–103.
- Salverda, Tijo ja Abbink, Jon. 2013. Introduction: An anthropological perspective on elite power and the cultural politics of elites. Teoksessa Jon Abbink ja Tijo Salverda (toim.), *The anthropology of elites: Power, culture, and the complexities of distinction*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 1–28.
- Sayer, Andrew. 2004. Seeking the geographies of power. *Economy and Society* 33: 2, 255–270.
- Schneider, Volker. 1992. The structure of policy networks: A comparison of the 'chemical control' and 'telecommunications' policy domains in Germany. *European Journal of Political Research* 21:1–2, 109–129.
- Stolle, Dietlind ja Micheletti, Michele. 2013. *Political consumerism: Global responsibility in Action*. New York: Cambridge University Press.
- SVT. 2007. *Energian tuotanto ja kulutus. Suomen tilastollinen vuosikirja*. Helsinki: Tilastokeskus.
- SVT. 2008. *Suomen tilastollinen vuosikirja*. Helsinki: Tilastokeskus.
- SVT. 2016a. *Energian tuotanto ja kulutus. Suomen tilastollinen vuosikirja*. Helsinki: Tilastokeskus.
- SVT. 2016b. *Suomen tilastollinen vuosikirja*. Helsinki: Tilastokeskus.
- Taloussanomat. 2013. Onko sähkön hinta Suomessa muita EU-maita kalliimpaa? <http://www.iltasanomat.fi/taloussanomat/art-2000001802929.html>. Viitattu 8.1.2017.
- Tiedebarometri. 2016. Helsinki: Tieteen tiedotus ry.
- van Waarden, Frans. 1992. Dimensions and types of policy networks. *European Journal of Political Research* 21:1–2, 29–52.
- Wrong, Dennis H. 1980. *Power, its forms, bases, and uses*. New York: Harper & Row.